

Ἡ παραδειγματική νομιμότητα τῆς γνώσης

Κριτική ἀναφορά στὸν Thomas Kuhn

Η. Π. Νικολούδης

Ἡ πολεριανή¹ “καθαρή” θεωρία τῆς γνώσης “δοκιμάζεται” στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60 ἀπὸ μιὰ νέα ἐπιστημολογικὴ γενιά, κύριος ἐκφραστὴς τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Thomas Kuhn.² Ἡ θεωρία τῆς *Δομῆς τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων* ἢ τῆς ριζοσπαστικῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς, ὡς ριζοσπαστικὴ ἀλλαγὴ ἢ ἴδια τῆς εἰκόνας ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴν ἐπιστῆμη, ἐπιδόξει, διαφοροποιούμενη στρατηγικὰ ἀπὸ τὴν πολεριανὴ γνωσιοθεωρία, νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐπιστημολογικὴ σκηνὴ τὸν Κύκλο τῆς Βιέννης. Ἡ καινοτομία ποὺ εἰσάγεται εἶναι ἐδῶ ἡ διάκριση - τομὴ ἀνάμεσα στὴν ἐγκαθίδρυση μιᾶς νέας ἐπιστημονικότητας καὶ στὴν παραγωγικότητα καὶ νομιμότητα μιᾶς συγκεκριμένης θεωρίας. Ἐκείνη εἶναι προῖον μιᾶς ἐπαναστατικῆς ὑπέρβασης, ἐνῶ αὐτὲς εἶναι θέμα ἐφαρμογῆς. Τὸ ἐπιστημολογικὸ καθεστὼς ποὺ ἐπικρατεῖ, σὲ μιὰ δεδομένη στιγμῇ, σ' ἓνα ὁρισμένο κλάδο, ὁ Κούν τὸ ὀνομάζει *παράδειγμα* (paradigma).³ Κάθε φορὰ ποὺ ἀνακύπτει ἓνα παράδειγμα, ἀνοίγει ἓνα νέο ἐπιστημικὸ πεδίο, ὅπου ἀρχίζει νὰ ἰσχύει μιὰ νέα ἐπιστημονικὴ τάξη καὶ νὰ ἀναπτύσσεται μιὰ νέα πρακτικὴ τὴν ὁποία οἱ εἰδικοί, οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ νεοσύστατου αὐτοῦ ἐπιστημονικοῦ κράτους, ἐπιδιώκουν, ἐφαρμόζοντας τὶς ἀρχές καὶ τὶς τεχνικὲς τῆς σὲ ὅλο τοῦς τό εὖρος, νὰ ἀναγάγουν σὲ γνωστικὸ σύστημα καθολικῆς ἰσχύος. Ὁ Κούν ὀνομάζει τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ἐπιστήμης *κανονικὴ* (ἢ τακτικὴ, ὁμαλὴ, φυσιολογικὴ) *ἐπιστῆμη* (normal science).⁴ Κάθε πρόταση ἢ θεωρία γιὰ νὰ εἶναι ἐγκυρὴ πρέπει νὰ εἶναι παραδειγματικὴ, σὲ μέτρο ποὺ πρέπει γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἓνας νόμος νὰ εἶναι συνταγματικός. “Ὅπως μιὰ λέξη δὲν ἔχει κατὰ τὸν Wittgenstein παρὰ τὸ νόημα ποὺ τῆς δίνει τὸ γλωσσικὸ σύστημα σὸ ὁποῖο ἐντάσσεται, ἔτσι καὶ μιὰ θεωρία κατὰ τὸν Κούν δὲν σημαίνει παρὰ μόνο μέσω τοῦ παραδείγματος σὸ ὁποῖο ἀνήκει. Ἡ κανονικὴ ἐπιστῆμη εἶναι σὸ πνεῦμα αὐτὸ ἢ *νομολογία* τοῦ παραδείγματος.⁵ Ἄν ἡ νομιμότητα μιᾶς θεωρίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ παράδειγμα, τὸ κύρος καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ τελευταίου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἰκανότητα τῆς κανονικῆς ἐπιστήμης νὰ ἀντιμετωπίζει ἐπιτυχῶς κάθε πρόβλημα ποὺ ἐκδηλώνεται στούς κόλπους τοῦ. Ἐνα πρόβλημα ποὺ θὰ ἔμενε ἔξω ἀπὸ τὸ ἐρμηνευτικὸ τῆς βεληνεκής, πέρα ἀπὸ τὴν προβληματικὴ καὶ ἐπὶλυτικὴ ἐμβέλειά της, θὰ σήμαινε ὅτι τὸ παράδειγμα εἰσέρχεται σὲ κρίση, ὅτι καθίσταται ἀναγκαία ἡ ἐγκαθίδρυση ἐνός νέου “εἰδέναι”, ἱκανοῦ νὰ χειραγωγῇ καὶ νὰ κατανοῇ τὴν “ἀνωμαλία”. Θὰ σήμαινε ἐπιστημονικὴ ἐπανάσταση, ὅτι ἐγκαινιάζεται μιὰ ἐπαναστατικὴ ἐπιστῆμη τὴν ὁποία ὀνομάζει ὁ Κούν *ἐκτακτὴ ἢ ἐξαιρετικὴ ἐπιστῆμη* (extraordinary science). Ἡ νέα κατάσταση πραγμάτων ποὺ ἀπορρέει γίνεται ὁ νέος Κανὼνας τοῦ κλάδου ποὺ δὲν ἀνατρέπεται παρὰ μόνο ἀπὸ τὴν ἐξαίρεση, ἀπὸ τὸ ἐκτακτὸ ἐκεῖνο δηλαδὴ περιστατικὸ ποὺ ἀναιρεῖ τὴν κανονικότητα.⁶

Πόσο πρωτότυπη εἶναι ἡ ἐπιστημολογία τοῦ Κούν; Μιὰ σύγκριση μὲ τὸν Πόπερ καὶ τὸν Κύκλο τῆς Βιέννης ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξὴ οὐσιαστικῶν ὁμοιοτήτων ἀνάμεσά τους. Ὁ Κούν ἀμφισβητεῖ στὴν ἐπιστημολογία τοῦ Πόπερ, κυρίως, τὰ ἀκόλουθα: 1) Ἡ παραγωγή τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης δὲν πραγματοποιεῖται ἐπαναστατικὰ, μέσω τῆς κριτικῆς, ἀλλὰ ὁμαλὰ, μέσω τῆς κανονικῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος ποὺ ἐκτυλίσσεται στὰ πλαίσια τοῦ ἰσχύοντος ἐκάστοτε παραδείγματος, δραστηριότητος ποὺ δὲν συνίσταται στὴ

δοκιμὴ καὶ τῇ διάψευση ἐπιστημονικῶν προτάσεων ἢ θεωριῶν ἀλλὰ στὴν ἀντιμετώπιση δυσκολιῶν καὶ τὴν ἐπίλυση γρίφων.⁷

2) Ὁ πολεριανὸς συμβατικισμὸς στηρίζεται σὲ μιὰ σύμβαση συμπτωματικὴ καὶ ἀδέβαιη.⁸ 3) Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση δὲν ἐξηγεῖται λογικὰ ἀλλὰ ψυχολογικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ. Παρὰ τὶς διαφορὲς αὐτὲς ὁ Κούν ὁμιλεῖ γιὰ μιὰ κοινὴ οὐσιαστικὰ προβληματικὴ καὶ μεθοδολογία, γιὰ κοινὰ συμπεράσματα καὶ μιὰ κοινὴ ἐν πολλοῖς ἀντίθεση στὸν κλασικὸ θετικισμὸ.⁹ Ἡ διαφορὰ τους σὲ κάθε περίπτωση δὲν εἶναι ἐκείνη δὺο θρησκευτῶν ἀλλὰ μᾶλλον δὺο ἐκκλήσιων μιᾶς ἴδιας θρησκείας. Ὁ Πόπερ καὶ ὁ Κούν θὰ μπορούσε ἴσως νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἀντιπροσωπεύουν στὰ πλαίσια τοῦ νεοθετικισμοῦ κάτι ἀνάλογο μ' ἐκεῖνο ποὺ ἀντιπροσωπεύουν στὰ πλαίσια τοῦ καθολικισμοῦ ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Καλθίνος. Ὁ χαρακτήρας τῆς ἐπιστημολογίας τοῦ Κούν εἶναι *δικονομικὸς καὶ νομολογιακός*. Ὁ Κούν “ἀναθεωρεῖ” τοὺς διαδικαστικοὺς κανόνες λειτουργίας τῆς ἐπιστήμης, “διορθώνει” τὴν δικονομία τῆς ἐπιστημονικότητας, ὅχι τὴν οὐσία. Στὴ δοκιμὴ τῶν προτάσεων ἢ θεωριῶν καὶ τῇ διάψευσί τους, ὑποκαθιστᾷ τὸν ἐντοπισμὸ τῶν δυσκολιῶν καὶ τὴν ἐπίλυσή τους. Ὁ νομολογιακὸς χαρακτήρας τῆς ἐπιστημολογίας τοῦ ἔγκειται ἐξἄλλου στὴ σημασία “προηγοῦμενοι” ποὺ ἀκριβῶς ἀποδίδει στὴν ἐπὶλυτικὴ αὐτὴ δραστηριότητα ποὺ ἀναπτύσσεται στούς κόλπους τῆς κανονικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστημολογία τοῦ παραδείγματος θεωρεῖται ἐν τοιούτοις ὅτι συνδέεται ἀκόμα στενότερα μὲ τὸν Κύκλο τῆς Βιέννης. Ἡ διαφορὰ τους δὲν εἶναι ὅμως τόσο ριζικὴ ὅσο γενικά πιστεύεται. Ἡ γνώση ἐξακολουθεῖ καὶ στὸν Κούν νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐμπειρία, αὐτὸ ποὺ ὀνομάστηκε πρὶ πάντων νομολογία τοῦ παραδείγματος. Τὸ γεγονὸς ἐξἄλλου ὅτι χρησιμοποιοῖ τὴν ἱστορικὴ μέθοδο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ ἱστορικισμὸ στὴν αὐστηρὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, δὲν τὸν ἀποξενώνει ὁλότελα ἀπὸ μιὰ ἐπιστημολογία ποὺ δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀποκομμένη ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ πληροφορία. Τέλος, ἡ ἔννοια τῆς “ἐπαλήθευσης” δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπούσα ἀπὸ τὴν κανονικὴ ἐπιστῆμη, ὅπου στὴν πραγματικότητα ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ οἶονε “ἐπαληθευτικὴ” πρακτικὴ, ἐνῶ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δεῖ ἀκόμα καὶ μιὰ οἶονε ἐπαγωγικὴ λειτουργία τῆς “ἀνωμαλίας” στούς κόλπους τοῦ παραδείγματος. Ἡ παραδειγματικὴ ἐπιστημολογία, τοποθετημένη ἀνάμεσα στὸν δογματικὸ καὶ τὸν κριτικὸ νεοθετικισμὸ, πρωτοτυπεῖ ἴσως μὲ τὸ νὰ δίνει *θετικὸ περιεχόμενο* στὴ “διάψευση” τοῦ Πόπερ¹⁰, ἐνῶ φροντίζει προηγουμένως νὰ ἐξαντλεῖ τὴ θετικότητα τῆς κανονικῆς ἐπιστήμης, συνδέοντας τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα ἐνός παραδείγματος μὲ τὴ σχολαστικὴ ἐφαρμογὴ καὶ διερεύνηση τῆς θεωρίας ποὺ βρίσκεται στὰ θεμέλιά του. Ἡ σύνδεση τῆς ἐπιστημολογίας μὲ τὴν ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ βρεῖ τὴν ἐξήγηση τῆς προόδου τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης στὴν κοινωνιολογικὴ καὶ ψυχολογικὴ κατανόηση τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος. Ἡ σύνδεση ὅμως αὐτὴ, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ μεγαλύτερη καινοτομία του, ἔχει ἤδη πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Gaston Bachelard, κάτι ποὺ, ἂν δὲν ἀγνοεῖται, ἀσφαλῶς παρασιωπᾶται ἀπὸ τὴν ἀγγλοσαξωνικὴ βιβλιογραφία. Ἡ θέση τῆς ἀσυνεχοῦς καὶ μὴ σωρευτικῆς ἀνάπτυξης τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, ὅχι μόνο ὑπάρχει στὸ *Νέο ἐπιστημονικὸ πνεῦμα* (1934), ἀλλὰ ἀποτελεῖ καὶ τὸ σίγμα τῆς μὴ καρτεσιανῆς ἐπιστημολογίας τοῦ Μπασλάρ¹¹. Ἡ “ἐπιστημολογικὴ τομὴ” (coupure épistémologique), τὸ “ἐπιστημολογικὸ ῥήγμα” (rupture épistémologique) εἶναι ἔννοιες μπασλαριανές¹². Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μπασλάρ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθεῖ ἀκόμα ἐδῶ ὁ Robert Merle ποὺ πρωτοχρησιμοποίησε τὸν ὅρο “παράδειγμα”, ἂν καὶ σὲ μιὰ στενότερη ἔννοια. Ἡ Γλωσσολογία τοῦ ντέ Σωσσὺρ – ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς δομῆς βρίσκεται καὶ ἡ ἰδέα μιᾶς συγχρονικῆς ἐπιστημολογίας – καὶ ἡ γραμμασιανὴ ἔννοια τοῦ ἱστορικοῦ bloc θὰ μπορούσαν νὰ συμπεριληφθοῦν ἐπίσης σὸ γενικότερο πνευματικὸ κλίμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεπήδησε ἡ παραδειγματικὴ ἐπιστημολογία. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ τέλος ὅτι

ή ασυνεχής εξέλιξη της σκέψης και της πραγματικότητας απο-
τελεί κεντρικό θέμα του σύγχρονου δομοσυγκροτισμού
(structuralismus)¹³, καθώς επίσης και το γεγονός ότι στους
κόλπους της Σχολής της Φρανκφούρτης αναπτύσσεται μια
αντίπαλη της θετικιστικής επιστημολογία.

Ποιά είναι η γενεσιουργός αιτία, το ιστορικό ποιητικό αίτιο
της θεωρίας του Κούν; Σέ ποιά πρόκληση απαντά, σε ποιά
διαλεκτική ανάγκη ανταποκρίνεται; Η νεοκριτική επιστημολο-
γία του Πόλερ ανταποκρινόταν θετικά στην επανάσταση του
Αϊνστάιν και άρνητικά στο ύπερμετρο κύρος του μαρξισμού
και της ψυχανάλυσης, και ακόμα στην ανέκδοτη ιστορία του
πρώτου παγκοσμίου πολέμου και της μολοσεδικής επανάστα-
σης¹⁴. Η επιστημολογία του παραδείγματος και της Κανονι-
κής Επιστήμης ανταποκρίνεται στη νέα παιγνιστική ιστορία που
περισσότερο ακόμα κι από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, το
χωρισμό του πλανήτη σε δύο κόσμους και την εμφάνιση της
κυβερνητικής, χαρακτηρίζεται από μια άπουσία και μια πα-
ρουσία. Την άπουσία κάθε πρωτοτυπίας (ή νέα αυτή εποχή δεν
έχει να επιδείξει μια επιστημονική επανάσταση τύπου Αϊν-
στάιν ούτε μια πολιτική επανάσταση τύπου Λένιν) και την
παρουσία μιας πλησμονής, εκείνης του παλιού, που προβάλλει
μέ τη μορφή της υπερπαραγωγής και της συναφούς καταναλω-
τικής κοινωνίας και της ουσιαστικής συννπαρξης και συνερ-
γίας δύο τυπικά αντίθετων κόσμων, χάρη κυρίως στη συγκο-
λητική ικανότητα της σύγχρονης τεχνολογίας. Το νέο εδώ είναι
ή εντύπωση ότι εξαντλούνται οι δυνατότητες ανανέωσης, τα
περιθώρια για μια νέα ιστορικότητα και μια νέα επιστημονικό-
τητα, ότι δηλαδή ιστορία και επιστήμη συναντώνται με τα όριά
τους. Το τέλος της ιστορίας και της επιστήμης θεωρείται ότι
γίνεται για πρώτη φορά ορατό στη σημερινή εποχή. Η νέα
λοιπόν συγκυρία είναι το τέλος των συγκυριών, ή καθήλωση
της ιστορίας και ή εγκατάσταση της αναλλαγής. Τα δύο
σύγχρονα ιστορικά παραδείγματα (Η.Π.Α. και Σ.Ε.) θεωρούν-
ται έξιου ως δομή του κόσμου, τείνοντας μάλιστα τόν τελευ-
ταίο καιρό να γίνουν ένα ενιαίο εξοισιαστικό παράδειγμα, του
όποιου η διάρκεια δεν θα έχει τέλος, όσο τουλάχιστο ή μια
πλευρά δεν επιδιώκει την αφομοίωση της άλλης. Σέ μια παρό-
μοια κατάσταση πραγμάτων το ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στη
διαχείριση του διαρκούς, ενώ το νέο κριτήριο διαχωρισμού
ανάμεσα στο "όμαλό" και το "άνωμαλο" δείχνει μια γενική
τάση "όμαλοποίησης" της ανθρωπότητας¹⁵. Η έμπνευση της
επιστημολογίας του, που συνδέεται από τόν ίδιο τόν Κούν με
τήν ιστορία των επιστημών, μικραίνει αισθητά την απόστασή
της από την ιστορία στο σύνολό της¹⁶. Μια επιστημολογία που
συγκεντρώνει το αποκλειστικό ενδιαφέρον της στην παραγωγή
της γνώσης και στην παραγωγικότητα της επιστήμης και που
θεωρεί ως βασική της αρχή την αρχή της ασυμμετρίας, όσο κι
αν ισχυρίζεται το αντίθετο, συνδέεται ουσιαστικά με το πνεύμα
της δεκαετίας του '50. Ένα πνεύμα που συναποτελείται από το
ασυμμόδιό των υπερδυνάμεων και των διαφορετικών τρόπων
παραγωγής της ιστορίας που θέλουν να αντιπροσωπεύουν, από
το ψυχροπολεμικό κλίμα ανάμεσα στους δύο συνασπισμούς
που διαμοιράζονται τόν πλανήτη και από την κυριαρχία των
έννοιών της παραγωγής, της παραγωγικότητας και της κατανα-
λωσης. Στο βάθος της ιστορίας της επιστήμης δεν μπορούσε ο
Κούν παρά να συναντήσει την επιστήμη της Ιστορίας και την
ίδια την Ιστορία, των οποίων βασικές έννοιες και βασικά
χαρακτηριστικά έπενδυε επιστημολογικά. Η παραδειγματική
επιστημολογία του ανταποκρίνεται στη βιομηχανική ανάπτυξη
και στο ανέκδοτο φαινόμενο της "βιομηχανικής γνώσης", κα-
θώς και σ' εκείνο της υπέρμετρης κοινωνικής ύποταξης του
ατόμου: του πολίτη και του ανθρώπου.

Μια έγκυρη έντοσιτος κριτική του Κούν, σύμφωνα με το
πνεύμα της θεωρίας του, θα έπρεπε να μίν άντλει έπιχειρήμα-
τα από ένα άλλο επιστημολογικό χώρο ούτε να αναφέρεται στο
εγγύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Είναι εύνοητο ότι ή απόλυτη

συμμόρφωση σε μια παρόμοια προδιαγραφή άναίρει αυτή την
ίδια την ιδέα της κριτικής. Αντίθετα μάλιστα, το πρώτο θέμα
που θα έπρεπε φυσιολογικά να τεθεί εδώ είναι το ποιο είναι το
πρωταρχικό ερώτημα της επιστημολογίας. Το "πώς" παράγεται
ή γνώση (Κούν) ή το "τίνος ένεκα" γίνεται αυτό; Μια άρχή
απάντησης σ' αυτό θα έπιχειρηθεί στις τελευταίες γραμμές
αυτού του κειμένου. Προηγουμένως θα έξετασθούν ή μεθοδο-
λογία και τα κυριότερα συμπεράσματα της παραδειγματικής
επιστημολογίας^{16α}.

Σέ αντίθεση με τόν έμπειρικό ή καθαρό λογικισμό του νεοθε-
τικισμού, ο Κούν χρησιμοποιεί την ιστορική, ψυχολογική και
κοινωνιολογική μέθοδο, με την πεποίθηση ότι κάνει έτσι έπι-
στημονικότερη την επιστημολογία. Η έπιλογή του όμως αυτή
έπικρίνεται διπλά, επιστημολογικά και μεθοδολογικά. Άλλως
είπωμένο, ίσως σιδύλλικά, αμφισβητείται τόσο ή επιστημολογι-
κότητα της μεθοδολογίας του όσο και ή μεθοδολογικότητα της
επιστημολογίας του. Σαφέστερα, ή μεθοδολογία του κρίνεται
απρόσφορη σε σχέση με τα επιστημολογικά του συμπεράσματα:
δεν ύπάρχει ανάμεσα τους καμία ουσιαστική σνάφεια. Αμφι-
σβητείται ειδικότερα ή επιστημολογικότητα της ιστορικής με-
θόδου και ή ιστορικότητα των επιστημολογικών του συμπερα-
σμάτων. Του καταλογίζεται μ' ένα γενικότερο τρόπο ότι "έπι-
στημολογεί" μή έπιστημολογικά, ότι "φιλοσοφεί την έπιστήμη"
μή φιλοσοφικά, δηλαδή με άπρόσφορα μέσα, ότι θέλει συγκε-
κριμένα να συναγάγει φιλοσοφικά συμπεράσματα για τους
σκοπούς και την ανάπτυξη ή τη δυνατή πρόοδο της επιστήμης,
για θέματα έπομένως ουσίας, στη βάση της ιστορίας και της
κοινωνικής ψυχολογίας, χρησιμοποιώντας δηλαδή ιστορικά
και κοινωνιολογικά γεγονότα και κοινωνιοψυχολογικές έν-
νοιες. Κατηγορείται δηλαδή τελικά ο Κούν για ιστορικισμό,
κοινωνιολογισμό και ψυχολογισμό. Η έκ μέρους του αντίκρου-
ση αυτής της κριτικής συνίσταται στη μομφή προς τούς έπικρι-
τές του ότι παρερμηνεύουν ιδίως την κοινωνιολογική βάση της
θέσης του και στην έπισήμανση ότι οι μέθοδοι που χρησιμο-
ποιεί δεν διαφέρουν ουσιαστικά από εκείνες των ποτεριών
κριτών του. Η αδυναμία της κριτικής αυτής —έκτός από το
γεγονός ότι μια κριτική για την άκαταλήλότητα της μεθόδου
έξήγησης του πώς προοδεύει ή επιστήμη θα έπρεπε να προηγεί-
ται ή κριτική για το αν το έξηγητέο είναι το "πώς" της
έπιστημονικής προόδου ή το "τί είναι" έπιστημονική πρόοδος
και "τίνος ένεκα" συντελείται αυτή— έγκειται στη μή σύνδεση
της αποτελεσματικότητας της μεθόδου με την έγκυρότητα της
θέσης. Αν δεχθούμε τη θέση, ή μέθοδος περιτεύει. Μια
άληθινή κριτική θα συνίστατο αντίθετα στην απόδειξη ότι ή
διάθεση προσαρμογής της πραγματικότητας στη μέθοδο παρα-
μορφώνει τόσο τη μία όσο και την άλλη. Η αδυναμία έξάλλου
της απάντησης του Κούν βρίσκεται στο ότι δεν παρέχει μια
δέδαιη γνώση για το αν ή ιστορία κ.λπ. μπορεί να έξηγήσει το
γνωστικό φαινόμενο, και ιδιαίτερα το θέμα της ανάπτυξης της
έπιστήμης.

Η μεγάλη μάζα των πυρών της έναντίον του κριτικής συγ-
κεντρώνεται πάνω στην κανονική επιστήμη. Όχι χωρίς λόγο,
αφού, όπως είδαμε, χαρακτηρίζει σε τελευταία ανάλυση την
παραδειγματική επιστημολογία¹⁷. Η προνομιακή μεταχείριση
της αμφισβητείται ιστορικά, λογικοεπιστημολογικά και ήθικο-
κοινωνικά: Θεωρείται ιστορικά ανυπόστατη ή το λιγότερο προ-
βληματική, λογικά ως μή αναγκαία, επιστημολογικά αυθαίρετη
και έπικίνδυνη, ήθικά έπιζήμια και κοινωνικά άρνητική. Είναι
δύσκολος, αν μή άδύνατος, ο έντοπισμός της κανονικής έπιστή-
μης στην ιστορία. Δεν άπαντούνται, στο μακρινό τουλάχιστο
παρελθόν, ανάλογες καταστάσεις, αλλά και εκεί ακόμα που
συμβαίνει το αντίθετο δύσκολα διαπιστώνεται ή "κρίση" και ο
ρόλος που παίζει. Το φαινόμενο της κανονικής έπιστήμης και
της έπιστημονικής κοινότητας είναι πρόσφατο, δεν μπορεί έπο-
μένως να χρησιμεύσει ως βάση σε μια διαχρονική έρμηνεια του
γνωστικού φαινομένου. Τιποτα δεν δικαιολογεί την προνομια-

κή μεταχείριση ενός επιμέρους φαινομένου και την αναγωγή σ' αυτό του συνόλου¹⁸. Οι δυσκολίες αυτές, που δεν παραγνωρίζονται από τον Κούν – όσο κι αν προσπαθεί να τις ξεπεράσει – δυσχεραίνονται ακόμα περισσότερο από την υπάρχουσα προβληματική σχετικά με την ιστορικότητα των επιστημονικών επαναστάσεων, με τις οποίες συνδέεται αδιάρρηκτα η κανονική επιστήμη και τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσά τους. Η κανονική επιστήμη εξαρτάται από την επιστημονική επανάσταση ή το αντίστροφο; Τό λιγότερο που μπορεί να λεχθεί εδώ είναι ότι δεν φαίνεται να υπάρχει ανάμεσά τους μιά σαφής διαχωριστική γραμμή. Ο Κούν δέχεται ότι δεν μπορεί να απαντήσει με δεβαιότητα σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση κατά πόσο πρόκειται για επαναστατική ή κανονική επιστήμη, ομολογεί ότι στο θέμα αυτό οι ιστορικές πληροφορίες που διαθέτει είναι πενιχρές και ότι επομένως το θέμα του εν λόγω διαχωρισμού έκκρεμοδικεί. Λογικά, τίποτα δεν εμποδίζει τον επιστήμονα να εργάζεται σ' ένα κλίμα "συνεχούς επανάστασης". Αυτό που αποτελεί στο βάθος τη φύση της επιστήμης, ή συνεχής πρόοδος, δεν θα έπρεπε να προσδιορίζει και τον επιστήμονα; Σ' ένα τέτοιο πνεύμα φυσιολογική κατάσταση θα ήταν η πορεία, ή "επανάσταση" και ανωμαλία ή στάση, ή "κανονική επιστήμη". Η τελευταία θα αντιπροσώπευε ένα είδος ανάπαυσης ή ήρεμίας. Αλλά και στην κατάσταση αυτή τίποτα δεν θα εμποδίζει τους επιστήμονες της κανονικής επιστήμης να την εγκαταλείψουν ή να μην ασχολούνται με την προβληματική της, με την επίλυση δηλαδή των "γρίφων" που κάνουν την εμφάνισή τους μέσα στους κόλπους της. Επιστημολογικά, προσάπτεται στον Κούν ότι μεταφέρει το μοντέλο της κανονικής επιστήμης από την αναπτυσσόμενη – μάλιστα υπερανάπτυγμένη – περιοχή της γνώσης, συγκεκριμένα από τη Φυσική, σε μιά περιοχή, όπως η φιλοσοφία και οι κοινωνικές επιστήμες, ακόμα επιστημολογικά "υπανάπτυκτη". Ό,τι ισχύει στις αναπτυσσόμενες ή ώριμες επιστήμες δεν ισχύει στα λιγότερο προοδευμένα πεδία, δεν ισχύει ιδίως στη φιλοσοφία. Δεν σημειώνονται εδώ επαναστάσεις ούτε δημιουργούνται κανονικές καταστάσεις. Η προσπάθεια του Κούν να πείσει για το αντίθετο, έχει την περιορισμένη σημασία, λιγότερο ακόμα κι από μιά αναλογική επέκταση των ισχυόντων στο επιστημονικό πεδίο στη φιλοσοφία, ενός πλάσματος δικαίου. Το μονιστικό αυτό κριτήριο εξέλιξης ή "αλλαγής" και ο είδοκρατικός χαρακτήρας της μετάβασης μιάς επιστήμης από το στάδιο της ανωριμότητας στην ωριμότητα εγκυμονεί τον κίνδυνο της αυθαίρετης προαγωγής μιάς μη επιστημονικής πρακτικής σε επιστημονική, και της πλασματικής επέκτασης της επιστημονικότητας σε προεπιστημονικές καταστάσεις. Άρκει γι' αυτό η συμβατική αποδοχή των θεμελιωδών αρχών, στη βάση των οποίων θα κινείται και θα λειτουργεί ως ερευνητική κοινότητα, ένας ορισμένος αριθμός επιστημόνων και η πρακτική επίλυση γρίφων κάτω από ένα οργανωτικό σχήμα τύπου παραδείγματος. Η απάντηση του Κούν, ότι η ωρίμαση στον επιστημονικό χώρο είναι ένα ευδιάκριτο αντικειμενικό γεγονός, δεν ικανοποιεί όσο λείπουν οι ιστορικές αποδείξεις και δεν αποσαφηνίζεται πλήρως ο όρος "επιστημονική ωριμότητα". Στο επιστημολογικό πάντοτε επίπεδο καταλογίζεται ακόμα στην κανονική επιστήμη ότι αναιρεί το κριτικό πνεύμα. Η παραδειγματική νομιμότητα και ο δεσπόζων ρόλος που παίζουν τα ιδιωτικά συμφέροντα στην εγκαθίδρυση και διατήρηση ενός παραδείγματος, αποκλείοντας κάθε κριτικό πνεύμα – που αποτελεί έντονοις κινήτρια δύναμη της επιστήμης – συνεπάγεται αναγκαία μιά ορισμένη αλώβεια σε δημιουργικότητα, πράγμα που μακροχρόνια επιδρά έντροπα πάνω στην επιστήμη¹⁹. Τέλος, τα ήθη και κοινωνικά μειονεκτήματα της κανονικής επιστήμης φαίνονται ακόμα πιο σημαντικά²⁰. Το παράδοξο εδώ έγκειται στο γεγονός ότι η ψυχολογικο-κοινωνιολογική επιστημολογία του Κούν, στην προσπάθειά της να καθαρώνει το επιστημολογικό πεδίο από το λογικισμό, διπλάτει άνηκεστα την ατομικότητα του ερευνητή χωρίς να διασφαλίζει την κοινωνικότητα της έρευνας²¹. Οι

επιστήμονες της κανονικής επιστήμης υποβάλλονται σ' ένα νοητικό πρότυπο, ή αποδοχή του οποίου με τό να είναι αποτέλεσμα προσηλυτισμού, δεν αποκλείει τον καταπιεστικό χαρακτήρα του. Σοβαρή ένδειξη του οίονει σκαφρονιστικού αυτού χαρακτήρα της παραδειγματικής επιστημολογίας θα μπορούσε να θεωρηθεί η κατονομασία εκείνου που "ανθίσταται" στην παραδειγματική έννομη τάξη και "αμφισβητεί" το παράδειγμα ως "anomaly"²². Υποχρεωμένος ως ιστορικός να καταγράψει τις επαναστάσεις, δίνει την εντύπωση ο Κούν ότι θέλει ως επιστημολόγος να εμπεδώσει την επιστημονική νομιμότητα και την επιστημολογική τάξη²³. Το ψυχολογικό και κοινωνιολογικό του διάδημα αναπτύσσεται στη μικροκλίμακα αντίστοιχα της ψυχολογίας της επιστημονικής ομάδας, αν όχι του ξεατομικευμένου επιστήμονα (αντί εκείνης της επιστημονικής συμπεριφοράς ή της επιστημονικότητας) και της κοινωνιολογίας της κλαδικής επιστημονικής κοινότητας (αντί εκείνης της σύνολης επιστημονικής κοινότητας ή της όλικης κοινωνίας). Η επιστημολογία που έκπορεύεται είναι λιγότερο από επιστημολογία της ομάδικης και κοινοτικής επιστήμης μιά "μικροψυχολογική" και μικροκοινωνιολογική επιστημολογία της επιστημονικής ομάδας και της επιστημονικής κοινότητας. Επιστημολογικό επακόλουθο αυτής της "μικροσκοπικής" μεταχείρισης του επιστήμονα και της επιστήμης είναι ένας ψυχολογικός και κοινωνικός άκρωτηριασμός. Η αποκοπή του ερευνητή και της έρευνας από το φυσικό τους περιβάλλον οδηγεί αναπόφευκτα μακροχρόνια στην αμοιβαία αποξένωση τους και κατά κάποιο τρόπο σε μιά αντίσκη έρευνα και ένα ανερεινίτο περιβάλλον. Αν η προβληματική της κανονικής επιστήμης, όπως εκτίθεται παραπάνω, έχει αφεαυτής μιά θαρύνουσα σημασία, γίνεται φανερό πόσο αυτή επανξάνεται, όταν ληφθεί υπόψη ότι ο Κούν θεωρεί στο βάθος την κανονική επιστήμη ως το κριτήριο διαχωρισμού της επιστημονικής δραστηριότητας από κάθε άλλη δραστηριότητα. Η επιστημονικότητα εξαρτάται από μιά κατάσταση ιστορικά πρόσφατη και από μιά έννοια επιστημολογικά προβληματική, ήθικα ύποπτη και κοινωνικά επικίνδυνη. Κάτω ακριβώς από την πίεση της κριτικής κατά της κανονικής επιστήμης, ο Κούν, προσπαθεί σ' ένα από τα μεταγενέστερα κείμενά του να δείξει ότι θεωρεί τις επιστημονικές επαναστάσεις "κεντρικά έπεισόδια της επιστημονικής προόδου".

Η έννοια της επιστημονικής επανάστασης είναι έντονοις ακόμα προβληματικότερη. Έν πρώτοις, ως σημειωθεί, ότι Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων, όμιλει κυρίως για την κανονική επιστήμη που είναι το αντίθετο της επαναστατικής επιστήμης. Ανεξάρτητα απ' αυτό ο τρόπος που χρησιμοποιείται ο όρος "επανάσταση" είναι καταχρηστικός. Παραδέχεται ο Κούν πως ό,τι ονομάζει στο βιβλίο του επανάσταση δεν είναι κάτι που συμβαίνει μιά φορά κάθε 200 χρόνια, αλλά ούτε και κάτι που συμβαίνει συχνά. Δεν πρόκειται πάντως γι' αυτό για το όποιο μιά πληροφορεί ή σημαντική του όρον επανάσταση (ή re-evolution), δηλαδή για ένα έντελως διαφορετικό είδος στάσης ή εξέλιξης, αλλά για βελτίωση και αναπροσαρμογή της επιστήμης στα νέα δεδομένα. Μετά από κάθε βελτίωση του είδους αυτού ο συγκεκριμένος κλάδος "δέλεπ" καλύτερα και μακρύτερα, έξηγει πληρέστερα το ύλικό που έχει ήδη έτεξεργαστεί και τό έμπλουτίζει με νέα φαινόμενα που προηγουμένως είτε άγνοούσε, είτε άδυνατούσε να πλησιάσει. Πρόκειται για κάτι λιγότερο από ανατροπή της επιστήμης: για ανατροπή της καθεστικνίας επιστημονικής τάξης. Η επανάσταση για την όποια όμιλει ο Κούν άποκαλύπτεται στο πνεύμα αυτό μιά διπλή μεταρρίθμηση²⁴. Από τό ένα παράδειγμα στο άλλο δεν αλλάζει ή φύση της γνώσης αλλά ο τρόπος γνώσης. Από τό πτολεμαϊκό στο κοπερνίκαιο σύστημα μπορεί ν' αλλάξει σημασία ο όρος "γή" αλλά όχι και ο όρος "γνώση". Όσο σημαντικό κι αν είναι ένα έπεισόδιο που πραγματοποιείται στα πλαίσια μιάς δομής, έφόσον δεν την υπερβαίνει, δεν αποτελεί παρά ένα άπλό έσωτερικό συμβάν. Η κοινωνική επανάσταση είναι μιά μεθοδική επανάσταση τυπικού χαρακτήρα που δεν φαίνεται σε

κάθε περίπτωση νά ξεπερνάει τή σημασία πού ἔχει ἡ παραλλαγή στά πλαίσια μιᾶς σταθερῆς θεματικῆς. Τό περισσότερο πού μπορεῖ νά ἀναγνωριστεῖ σ' ἐκεῖνο πού ὁ Κούν χαρακτηρίζει ἐπανάσταση, εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ μιά ἐξαιρετική τροπή τῶν πραγμάτων, πράγμα πού δέν μπορεῖ ὅμως π.χ. νά συγκριθεῖ μέ τήν ἀλλαγὴ πού συντελεῖται στή φύση ἀπὸ τήν ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἀκόμα μέ τήν "προμηθεϊκὴ ἐπανάσταση" πού ἀλλάζει τὸν προορισμὸ τῆς γνώσης. Μπορεῖ ὅμως καί μ' ἓνα ἄλλο ἀκόμα τρόπο ν' ἀμφισβητηθεῖ ὁ ἐπαναστατικὸς χαρακτήρας τῆς κουνιανῆς "ἐπανάστασης". Ἡ ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν, ἀνακαλύπτοντας πίσω ἀπὸ κάθε παράδειγμα τὴν ἀνωμαλία-κρίση πού τὸ "παρήγαγε", διαπιστώνει ὅτι ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου πραγματοποιεῖται μ' ἓνα οὐσιαστικὰ μὴ ἐπαναστατικὸ τρόπο. Αὐτὴ ἄλλωστε εἶναι καί ἡ κεντρικὴ θέση καί ἡ θαυμάσιη πίστη τοῦ ἴδιου τοῦ Κούν. Ἡ μετακίνησή του ἀπὸ τὸ πολιτικὸ στὸ γλωσσολογικὸ μοντέλο εἶναι ἄκρως ἐνδεικτικὴ. Ὁ πολιτολογικὸς ὅρος "ἐπανάσταση" μπορεῖ νά μεταγλωττιστεῖ στή γλωσσολογικὴ ὀρολογία "μεταμόρφωση". Ἡ "ἐπανάσταση" τοῦ Κούν, πού γίνεται φανερό ὅτι δέν εἶναι ὑπεράνω κάθε ιδεολογικῆς καί ρητορικῆς ὑποψίας, μπορεῖ ἀκόμα, τέλος, νά ἀμφισβητηθεῖ ἐκτός ἀπὸ ἐπιστημολογικά (τὰ ὅρια τῆς ἐπανάστασης καί τῆς κανονικῆς ἐπιστήμης δέν εἶναι ἀσφαλῆ, μιά ἐπανάσταση δέν εἶναι τέτοια γιὰ ὅλους, ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται μ' ἓνα τρόπο διφορούμενο)²⁵, καί γενετικά καί τελολογικά: τὰ αἷτια πού προκαλοῦν τίς ἐπιστημονικὲς ἐπαναστάσεις, κατὰ τὸν Κούν, καί ἡ σκοπιμότητα πού τείνουν αὐτές νά ὑπηρετήσουν, εἶναι στὸ βάθος περισσότερο ψυχολογικοὶ²⁶ καί κοινωνικοὶ²⁷ ἀπὸ ἐπιστημονικοί. Ἀνεξάρτητα ἀπ' ὅλα αὐτὰ πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι ὁ Κούν δέν παρέχει ἓνα δέδαιο κριτήριον γιὰ τὴ διαπίστωση τόσο τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἐπανάστασης ὅσο καί τῆς ἐπιστημολογικῆς χρησιμότητος ἐνὸς τέτοιου ὅρου.

Ἡ *δομὴ τῶν ἐπιστημονικῶν κοινοτήτων*, θά μπορούσε νά ἦταν ὁ ἀληθὴς τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Κούν. Ὅχι μόνο γιὰτὶ περὶ αὐτοῦ τελικὰ πρόκειται, ἀλλὰ καί γιὰτὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος εἶναι τὸ πραγματικὰ νέο στοιχεῖο τῆς σύγχρονης ἐπιστημονικῆς πραγματικότητος καί οὐσιαστικὰ ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τῆς παραδειγματικῆς ἐπιστημολογίας πού εἰσάγεται μέ τὴ *Δομὴ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων*. Σέ σύγκριση μέ τὸ πολιτικὸ πεδίο, ἡ ἐπιστημονικὴ κοινότητα ἐκφράζει τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ "φυσικὴ κατάσταση" στὴν "κοινωνικὴ κατάσταση", ἀπὸ τὴν ἀπόλυτὴ ἀτομικὴ ἐλευθερία στὸ κοινωνικὸ συμβόλαιο. Ἡ ἱστορικὴ ὑπαρξὴ τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος καί ἡ δεσπόζουσα θέση της στὸ ἐπιστημολογικὸ σύστημα τοῦ Κούν δέν ἀρκοῦν ὅμως γιὰ νά τῆς ἐξασφαλίσουν τὸ ἀπαραίτητο ἐπιστημολογικὸ κύρος. Ἐνὸς βιβλίου μέ περιεχόμενο τῆς κοινοτικῆς παραγωγῆς τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, θά ἔπρεπε κανονικὰ νά προηγηθεῖ ἓνα βιβλίο μέ ἀντικείμενο τὴν ἴδια τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα, κάτι πού ἀναγνωρίζει ἐν μέρει καί ὁ ἴδιος ὁ Κούν. Ὅπως καί στὴν περίπτωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπανάστασης, δέν ὑπάρχει καί ἐδῶ ἓνα δέδαιον ἀντικειμενικὸ κριτήριον στὴ δάση τοῦ ὁποίου νά μπορεῖ νά δεδαιωθεῖ ἡ παρουσία μιᾶς κοινότητος. Ὁ Κούν ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ ὁρισμὸς της μέσω τοῦ παραδείγματος, ἂν δέν ἀποτελεῖ φαῦλο κύκλον – δεδομένου ὅτι τὸ παράδειγμα ὁρίζεται στὴ δάση τῆς ομάδας τῶν ἐπιστημόνων πού τὸ ὑπηρετοῦν, παρουσιάζει πάντως δυσκολίες. Ἀναγνωρίζει ἐπίσης ὅτι ἡ ἔννοια τῆς κοινότητος πού διαπερνᾷ καί ὁρίζει τὸ βιβλίο του ἔχει ἀκόμα ἓνα ἐνορατικὸ μᾶλλον παρά ἓνα ἐμπειρικὸ χαρακτήρα. Οἱ διαφορὲς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποπειρὲς προσδιορισμοῦ τῶν ὑποκειμενικῶν, ἀντικειμενικῶν καί ἐνεργικῶν στοιχείων πού θά ἐξασφάλιζαν μιά συγκεκριμένη ὁσο καί σαφὴ ὄψη στὴν ἐνορατικὴ αὐτὴ ἔννοια τῆς κοινότητος, δέν φαίνεται νά ὑπῆρξαν ἰδιαίτερα καρποφόρες. Ἡ εἰκόνα τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος πού τελικὰ δίνει ὁ Κούν εἶναι παραμορφωτικὴ. Ἀπόλυτα κλειστὴ (στὴ δάση τοῦ κριτηρίου τῆς ἐπαγγελματικῆς πρακτι-

κῆς μιᾶς εἰδικότητος ἢ τοῦ κοινοῦ ἐπιστητοῦ ἀντικειμένου ἢ τῆς φύσης τῆς ἐπιστημονικῆς διεργασίας, ἢ, ὅπως θά μπορούσαν ὅλα αὐτὰ νά ἐκφραστοῦν μαζί, στὴ δάση μιᾶς ὑποκειμενικῆς, ἀντικειμενικῆς καί διαδικαστικῆς ὁμολογίας, μιᾶς ὁμοιότητος δηλαδὴ νοοτροπίας, ἀντικειμένων καί καταστάσεων, μιᾶς προβληματικῆς καί ἐπιλυτικῆς ἐνότητος ἢ ὁμοφωνίας), χωρὶς αὐτοκριτικὴ ἱκανότητα καί ἔντονα "σωδινιστικὴ", θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ὅτι διέπεται ἀπὸ ἓνα χομπιανὸ πνεῦμα²⁸. Σέ μιά οἰονεὶ ἀναρχικὴ ἐπιστημολογικὴ κατάσταση, ὅπου ὁ κάθε ἀπομονωμένος ἐρευνητής, ἢ κάθε θεωρία, λειτουργεῖ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σύνολο, ἂν δέν στρέφεται ἐναντίον" του, ὅπου ὅλοι εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπ' ὅλους (ἢ ἐναντίον ὅλων), διατυπώνεται ἔντονα τὸ αἷτημα τῆς ἐπιβολῆς μιᾶς ἐπιστημολογικῆς τάξης. Ὁ Λεβιάθαν, ἡ πρόσδεση τῶν ἰδιωτικῶν ἀνταγωνισμῶν στὸ πανίσχυρο καί ἀνέλετο κράτος – κατόχου τῆς μιᾶς καί ἀναμφισβήτητης κυριαρχίας καί νομιμότητος –, βρίσκει στὸ παράδειγμα μιά χαρακτηριστικὴ ἀναβίωση. Ἡ παραδειγματικὴ ἐποχὴ τῆς ἐπιστήμης θά ἀντιστοιχοῦσε στὸ πνεῦμα αὐτὸ στὴ φεουδαλικὴ ἐποχὴ τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης, ἢ ἐπιστημολογία τῶν παραδειγμάτων θά ἦταν στὴν περίπτωσιν αὐτὴ τὸ ἀνάλογο τῆς πολιτεολογίας τῶν φεουδῶν. Ὁ κίνδυνος, ἂν ἡ σύγκριση αὐτὴ εἶναι θεμιτὴ, βρίσκεται στὴν ἑλλοχεύουσα τάση ἐξέλιξης ἀπὸ τὸ φεοῦδο στὸ κράτος καί ἀπ' αὐτὸ στὴ σύγχρονη ἡγεμονία. Ἡ ἐπιστημολογικὴ ἀναγνώριση τοῦ παραδείγματος ἐμπεριέχει τὴ δυνατότητα καί ἴσως τὸ ἀναπότρεπτο τῆς ἐμφάνισης ἐνὸς ὑπερπαραδείγματος ἢ πολυπαραδείγματος. Ἀνοίγει ἔτσι ὁ δρόμος γιὰ ἓνα ὀλοκληρωτικὸ ἐπιστημολογικὸ καθεστῶς πού βρίσκει ἤδη τὸ πολιτικὸ καί οἰκονομικὸ ὁμολόγόν του ἀντίστοιχα στὶς σημερινὲς ὑπερδυνάμεις καί πολυεθνικὲς ἐταιρεῖες. Μιά ἀκόμα παραποίηση σὲ δάρος τῆς κοινότητος σημειώνεται μέ τὴν προκρουστικὴ προσπάθεια προσαρμογῆς της στὸ κουνιανὸ "ἐπιστημολογικὸ παράδειγμα". Ἡ προσαρμογὴ τῆς φύσης, θέλει δὲ θέλει, στὸ παράδειγμα, δέν ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Κούν οὐσιαστικὸ γνῶρισμα τοῦ τελεταίου: Ἡ κοινότητα-φορέας τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλλαγῆς ἀγεται καί φέρεται ἀπὸ τὰ προσωπικὰ συμφέροντα τῆς κυρίαρχης ἐπιστημονικῆς ομάδας, βρίσκεται σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση μέ τίς διάφορες ἄλλες ομάδες καί εἶναι ἀποκομμένη ἀπὸ τὴν ὀλικὴ κοινωνία τῆς ὁποίας ἐντούτοις ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο τμῆμα.

Μιά ἔννοια διφορούμενη, ἢ ἔστω ἀκόμα ἐπιστημολογικὰ ἀνῶριμη, ἢ ἔννοια τῆς κοινότητος, ἐπενδύεται ἀπὸ τὸν Κούν μέ τὴν ἀνώτατὴ ἐπιστημολογικὴ δικαιοδοσίαν τῆς παραγωγῆς καί νομιμοποίησης τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης. Μέ μιά πρωθυστερη ἀναγνώριση τοῦ εἶδους αὐτοῦ διακυβεύεται ὅμως αὐτὴ ἡ ἴδια ἢ φύση τῆς ἐπιστήμης καί σὲ κάθε περίπτωσιν ἡ βεβαιότητα τῆς γνώσης, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ ὑπαρξὴ καί ἡ ἐγκυρότητά της συνδέονται μέ μιά ἔννοια ἐπιστημολογικὰ ἀσαφῆ.

Προβληματικὴ παρουσιάζεται καί ἡ ἔννοια τῆς *ἀσύμμετρίας*, δηλαδὴ τὸ ἐπιστημολογικὸ συμπέρασμα τοῦ Κούν ὅτι δύο θεωρίες ἢ παραδείγματα, ἰδίως στὴν περίπτωσιν πού τὸ ἓνα διαδέχεται τὸ ἄλλο, εἶναι μεταξύ τους ἀσύμμετρα. Ἐκτός ἀπὸ γλωσσολογικὴ καί ἐπιστημολογικὴ ἔχει ὁ ὅρος τῆς "ἀσύμμετρίας" θεωρητικὴ καί ἱστορικὴ σημασία. Μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἀποτελεῖ στὴ γλώσσα τῆς ἐπιστημολογίας ὁμολόγον ἢ ἔστω κάτι τὸ ἀνάλογο, ὅχι μόνο τῆς μαρξιστικῆς ἀντίφασης, ἀλλὰ καί τῆς διχοτόμησης τῆς σύγχρονης ἱστορίας σὲ δυτικὴ καί ἀνατολική. Ὅ,τι ἐκφράζει, πῶς συγκεκριμένα, τὸ πνεῦμα τοῦ οἰκονομικοῦ καί ιδεολογικοῦ ἀνταγωνισμοῦ πού ἀναπτύσσεται στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια, στὴν περίοδο ἐκείνη δηλαδὴ, ἀκριβῶς, κατὰ τὴν ὁποία ἀνδρώνεται πνευματικὰ ἡ γενιά τοῦ Κούν. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ θά μπορούσε ἴσως νά θεωρηθεῖ ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἀσύμμετρίας μεταφέρει κατὰ κάποιον τρόπο στὸ ἐπιστημολογικὸ πεδίο τὴν ψυχροπολεμικὴ νοοτροπία τῆς δεκαετίας τοῦ '50). Ἡ σύμπτωσις τῆς ἐκδόσεως τῆς *Δομῆς τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων* μέ τὴν κρίση τῆς Κούδας (1962), μέ τὴν ἔξαρση δηλαδὴ τῆς "ἀσύμμετρίας" ἀνάμεσα στὰ δύο ἱστορικὰ παραδείγματα πού ἀντιπροσωπεύουν ἡ Ἀμερικὴ καί ἡ Ρωσία, καί

μπορούσε ασφαλώς να μην έχει καμιά σημασία, εκτός ίσως από εκείνη ότι τα δύο αυτά συμβάντα εντάσσονται στην ίδια σημαντική: της διχοτόμησης ενός κόσμου σε δύο εκ διαμέτρου αντίθετους ή έστω απλώς ασυμβίβαστους πόλους. Η ασύμμετρία του Κοιν φανίνεται απόλυτη. Πρόκειται για επιστημολογική τομή στην αύστηρή έννοια της μπασολαριανής "pure", μάλιστα χωρίς "μή", για μία "καθαρή" αλτσεριανή τομή, για μία επιστημολογία των "κομμένων γεφυρών" και της "καμένης γής". Ανάμεσα στις ασύμμετρες θεωρίες βασιλεύει το είδος της ανεπικοινωνίας που επικρατεί ανάμεσα στους όμηρικούς Κύκλωπες. Ο κίνδυνος μιάς επιστημονικής ανεπικοινωνίας και μιάς ανεπικοινωνιακής και έπομένως άκοινωνικής επιστήμης γίνεται για το λόγο αυτό φανερός. Προϊόν του ανταγωνισμού των συμφερόντων των διαφόρων επιστημονικών ομάδων, το ασύμμετρο ή ασυμβίβαστο είναι περισσότερο όμως υποκειμενικό και ψυχολογικό από αντικειμενικό και επιστημονικό. Η προτίμηση του ενός ή του άλλου παραδείγματος, αν δεν είναι ανορθολογική, αυθαίρετη και μυστικιστική, δεν είναι πάντως ούτε και το αντίθετο. Συνέπεια αυτού είναι ότι δυσχεραίνεται, αν δεν αποκλείεται, η διαλλακτική ή ίσως ακόμα και η διαλεκτική συνύπαρξή τους. Η επιστημολογική τομή του Κοιν γίνεται φανερό ότι αποπνέει, ένα έντονο δογματισμό. Πάντως μιά τόσο απόλυτη έκδοχή δύσκολα συμβιβάζεται με την πάντοτε σε ισχύ αινιγόνοια επιστημονικότητας της σχετικότητας. Στην πραγματικότητα η κατάσταση είναι γι' αυτό διαφορετική. Δύο διαδοχικά παραδείγματα δεν είναι ασύμμετρα στο βαθμό που είναι π.χ. «ο καλός θεός και ο διάβολος» ή έστω δύο θρησκείες ή τέλος ακόμα δύο ριζικά αντίθετα πολιτικά συστήματα. Δύο διαδοχικά παραδείγματα μοιάζουν περισσότερο με δύο έποχές της ιστορίας μιάς έθνικής γλώσσας, όπως, στην περίπτωση της ελληνικής, της αρχαίας και της νέας. Οί τελευταίες δεν είναι ασύμμετρες, πολύ περισσότερο μάλιστα αφού δεν θεωρούνται απόλυτα ασύμμετρες δύο ξένες μεταξύ τους γλώσσες, όπως π.χ. η αλβανική και η ελληνική, των οποίων η επικοινωνία, καθώς και η επικοινωνία κάθε γλωσσικού συστήματος μ' ένα άλλο γλωσσικό σύστημα, επιτυγχάνεται λίγο-πολύ σ' ένα βαθμό ικανοποιητικό μέσω της μετάφρασης ή μεταγλώττισης. Η μεταγλώττιση μιάς θεωρίας σε μιά άλλη και η αλληλοκατανόησή τους είναι κάτι που δεν αρνείται τελικά ούτε ο Κοιν. Ανεξάρτητα όμως από αυτό, το χάσμα ανάμεσα σε δύο διαδοχικά παραδείγματα δεν είναι τόσο "καθαρό", όσο αφήνει να νοηθεί η *Δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, και για το λόγο ότι η "άνωμαλία", από την οποία απορρέει το νέο παράδειγμα, αν μη τι άλλο, εκδηλώνεται μέσα στους κόλπους του παλαιού παραδείγματος και συνίσταται στην προβληματική και έπιλυτική δυσλειτουργία του. Το νέο παράδειγμα αναγνωρίζει στο παλαιό τον έαυτό του στο στάδιο της ανάπτυξης, της μñ ώριμότητάς, και το τελευταίο αυτό αναγνωρίζει σ' εκείνο την ώριμότητά του, αναγνωρίζει στην όπτική του νέου παραδείγματος τη διεύρυνση και τελειοποίηση της δικής του όπτικής. Το νέο παράδειγμα, ακόμα κι όταν πρόκειται για ανακατασκευή του επιστημονικού πεδίου (νέα θεμέλια, νέες αρχές, μέθοδοι, εφαρμογές και προοπτικές) δεν κώδει κάθε δεσμό με το προηγούμενο καθεστώς, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της αναθεώρησης ενός συντάγματος ή της αντικατάστασής του από ένα άλλο. Το νέο σύνταγμα συνδέεται με το παλαιό τουλάχιστο μέσω του λαού, της γλώσσας και της ιστορίας. Η σημερινή π.χ. Κίνα και η σημερινή Σοβιετική Ένωση διατηρούν ουσιαστικούς δεσμούς με το προηγούμενο πολιτιστικό καθεστώς από μόνη την διατήρηση αναλλοίωτης της γλώσσας. Ανάμεσα στο νέο και το παλαιό παράδειγμα δεν υπάρχει ή διαφορά που υπάρχει π.χ. ανάμεσα στο νέο διολογικό παράδειγμα που αντιπροσωπεύει ο άνθρωπος και στο παλαιό τοπικιστικό. Η αστρονομία της ακίνητης γής και η αστρονομία της κινούμενης γής συνδέονται μεταξύ τους όχι μόνο μέσω της τελευταίας, αλλά και για το λόγο ότι η μιά λαμβάνει υπόψη στον όρισμό της την άλλη. Το πολεμικό σύστημα προσπαθεί

να στηρίξει τη μñ κίνηση της γής, ενώ το κοπερνίκαιο αποδεικνύει ότι η γή δεν είναι ακίνητη. Η γή στην ουσία παραμένει ή ίδια από το ένα σύστημα στο άλλο, το μόνο που αλλάζει είναι ο συσχετισμός της, μέσα στο γνωστικό μας σύστημα, με τα άλλα ούρανια σώματα. Τελικά, κάθε νέο παράδειγμα προκύπτει ένα παλαιότερο που αντιπροσωπεύει αν μη τι άλλο τουλάχιστο την προϊστορία του. Η ένότητα αυτή της επιστημονικής πορείας φαίνεται να μην αμφισβητείται στο βαθμό ούτε από τον Κοιν, ιδίως όταν αυτός ομιλεί για "... έπιλογή του καταλληλότερου τρόπου άσκησης της μελλοντικής επιστήμης". Η επιστήμη είναι ένιαία, οί τρόποι άσκησης της ποικίλουν. Η ασύμμετρία για την οποία ομιλεί ο Κοιν δεν είναι λοιπόν επιστημολογική ούτε καθαρά ψυχολογική αλλά κοινωνιολογική, είναι ασύμμετρία ήθελήμενη από την επιστημονική κοινότητα και συγκεκριμένα από την πλειοψηφία της και σκοπεύει στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της. Από τη μιά θεωρία στην άλλη αλλάζει ή σημαντική αλλά όχι ή σημασία της σημαντικής. Δεν αλλάζει δηλαδή σημασία το "σημαίνει" αλλά μιά συγκεκριμένη λέξη ή θεωρία που αρχίζει σε μιά δεδομένη στιγμή, στα πλαίσια ενός αναλλοίωτου σημαντικού συστήματος, να σημαίνει κάτι διαφορετικό απ' ό,τι σήμαινε ως τότε. Η νέα "σημασία" που εισηγείται ο Κοιν είναι ότι μετά την εγκαθίδρυση ή επανεγκαθίδρυση μιάς επιστήμης μέσω της επανάστασης πρόκειται για επιστήμη της επιστήμης. Η μεταεπιστήμη αυτή είναι ή νέα εικόνα της επιστήμης που διατείνεται ότι προσφέρει με την παραδειγματική επιστημολογία του.

Ο ισχυρισμός της ανάιρεσης της παραδοσιακής εικόνας της επιστήμης και της προαγωγής μιάς νέας, γνωρίζει όμως μια έρμνη δυσκολία, που συνδέεται με τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην επιστήμη και την κοινωνία. Η επιστήμη είναι εν κοινωνία, άρα ή ριζική αλλαγή της θά προυπέθετε ή θά συνεπαγόταν και μιά ανάλυση αλλαγή της κοινωνίας. Η κοινωνία που θά προέκυπτε στο πνεύμα αυτό από την επικράτηση μιάς άκριτικής ή έλάχιστα κριτικής επιστήμης, θά είχε ασφαλώς πολύ λίγη σχέση π.χ. με μιά φυλελεύθερη δημοκρατική κοινωνία. Τέλος του κριτικού επιστημονικού πνεύματος θά σήμαινε εξάλλου τέλος της κοινωνικής κριτικής της επιστήμης και της επιστημονικής κριτικής της κοινωνίας. Θά μπορούσε να θεωρηθεί έτσι ότι όταν ανοίγει ένα παράδειγμα κλείνουν οί όρίζοντες της ιστορίας και αναστέλλεται κάθε προοπτική κοινωνικής απελευθέρωσης. Η μόνη προοπτική που μένει ενεργός είναι εκείνη του να υπηρετείται ή κανονική επιστήμη του παραδείγματος κατά τον τρόπο που υπηρετείται ή εκκλησία μιάς θρησκείας. Η φύση προσαρμόζεται στο επικρατούν σύστημα και δεν υπάρχει αλήθεια έξω απ' αυτό. Στο πνεύμα αυτό, υπό το κράτος του πολεμικού παραδείγματος, ή γή «άπαγορεύεται» να κινείται και ο Γαλιλαίος που θά έχει την άτυχη έμπνευση να ισχυριστεί το αντίθετο, θά ανακλήθει δραστικά στην τάξη. Η παραδειγματική επιστημολογία του Κοιν θά μπορούσε να παρομοιαστεί τότε με μιά μονοκομματική κοινωνία που αναπτύσσεται αδιαλεκτικά. Ο δογματικός και ιδεαλιστικός χαρακτήρας της παραδειγματικής εικόνας της επιστήμης γίνεται πράγματι φανερός από τη στιγμή που δεν νοείται κατά τον Κοιν επιστημονική ανακάλυψη και γενικότερα επιστημονική αλήθεια χωρίς υπαγωγή σε μιά παραδειγματική επιστήμη. Η ανακάλυψη από τον Lavoisier του όξυγόνου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Από τα όσα προηγούνται γίνεται φανερό ότι ή επιστημονικότητα μιάς θεωρίας εξαρτάται από ένα όρισμένο παράδειγμα, ότι δεν μπορεί παρά να είναι παραδειγματική, να συνδέεται δηλαδή με ή δραστηριότητα της επιστημονικής κοινότητας μιάς όρισμένης κανονικής επιστήμης και μέσω αυτής με τη σύμβαση, με το "επιστημολογικό συμβόλαιο" στο όποιο θεμελιώνεται το παράδειγμα και του οποίου εκείνη αποτελεί άκριτως ενσάρκωση και περιεχόμενο. Προκύπτει απ' αυτό ότι ή νομιμότητα της γνώσης αποτελεί έσωτερικό θέμα όχι μόνο της ίδιας αυτής αλλά και μιάς ιδιαίτερης περιοχής της, μιάς αύστη-

ρά καθορισμένης επιστημονικής κοινότητας. Αυτό που κάνει μιά ανακάλυψη επιστημονική δεν είναι η *πραγματοποίηση* της αλλά η *αναγνώριση* της από την κοινότητα²⁹. Πρόκειται για μικροκοινωνιολογική, ολιγαρχική επιστημονική νομιμότητα. Και έπειδή η συντακτική εξουσία της επιστημονικότητας ανάγεται εδώ, σε τελευταία ανάλυση, όπως άλλωστε και στην παραδοσιακή επιστημολογία, σε μιά *αιθεντία* (κάθε νέος επιστημολογικός χάρτης είναι συχνά αν όχι πάντοτε έργο "ένος νου", κάτι που απλώς γίνεται αποδεχτό από την κοινότητα), η παραδειγματική επιστημολογική νομιμότητα αποκτά έναν οιο-νεί μοναρχικό χαρακτήρα. Το παράδειγμα παίζει τελικά στο σύστημα του Κούν το ρόλο που παίζει στο σύστημα του Κύν-κλου της Βιέννης ή "πρωτοκολλική πρόταση". Από άποψη επιστημονικής νομιμότητας το παράδειγμα δεν είναι πραγματι-παρά ή θεωρητική προαγωγή της πρωτοκολλικής πρότασης. Η πρωτοκολλική νομιμοποίηση της γνώσης αποτελεί ένα είδος "κατολήσισης" στη φύση, στην καθαρή έμπειρία, ή κριτική νομιμοποίηση του Πόπερ ένα είδος "αναορίχησης" στην καθα-ρή θεωρία και η παραδειγματική νομιμοποίηση του Κούν ένα είδος "άλματος" στην κυδερνητική, στη μηχανική θεωρία, μιά θεωρία αντίξια της τεχνοκρατικής εποχής. Η λογιστική του Κύν-κλου της Βιέννης και εν μέρει του Πόπερ μεταβάλλεται από τον Κούν σε *κυδερνητική*. Δεν ενδιαφέρει πλέον η μαθηματική ή λογική απόδειξη αλλά η λειτουργία και το πρόγραμμα ενός συστήματος. Στην περίπτωση του παραδείγματος το ενδιαφέ-ρον συγκεντρώνεται αποκλειστικά στην πραγματοποίηση του παραδειγματικού προγραμματισμού, στην ανάπτυξη δηλαδή στα πλαίσια μιάς κανονικής επιστήμης όλων των δυνατοτήτων του μηχανισμού που αντιπροσωπεύει το παράδειγμα.

Η επιστημολογία του Κούν, μη υπερβαίνοντας στην ουσία τα όρια του θετικισμού³⁰, απλώς λοιπόν τον "διορθώνει", προσ-διορίζοντας με περισσότερη ακρίβεια το πεδίο εφαρμογής του, που έκτοτε περιλαμβάνει και νέα φαινόμενα. Η θεμελιακή διαφορά ανάμεσα στον κλασικό έμπειρικό θετικισμό ή τον έμπειριολογικό νεοθετικισμό (δογματικό ή κριτικό) και τον *επιστημονικό θετικισμό* του Κούν είναι ότι ενώ εκείνοι συν-δέονται αποκλειστικά ή βασικά (άμεσα και ρητά ή έμμεσα και σιωπηρά) με τη φυσική έμπειρία, αυτός αναφέρεται αποκλει-στικά στην επιστημονική έμπειρία³¹. Το νέο έμπειρικό πεδίο του παραδείγματος φαίνεται μάλιστα να ασκεί μιά μεγαλύτερη άκόμα επίδραση πάνω στα φαινόμενα της δικαιοδοσίας του σε σύγκριση με το φυσικό έμπειρικό πεδίο του κλασικού θετικι-σμού ή του νεοθετικισμού. Ο θετικισμός του Κούν δίνει δηλα-δή την εντύπωση ότι αποτελεί ένα *ένισχυμένο θετικισμό*³². Η απόλυτη πρόσδεση της γνώσης στο παράδειγμα, εκτός από το μηχανιστικό, αποκαλύπτει ακόμα και τόν απολινητικό χαρα-κτήρα του παραδειγματικού θετικισμού: Η γνώση ταυτίζεται με το έρευνητικό έργοστήριο. Η αυτονομία της επιστήμης είναι εδώ αυστηρότερη και ταυτόχρονα λιγότερο απόλυτη. Αυστηρότερη λόγω της αυτοσυγκέντρωσής της στο παράδειγμα και λιγότερο απόλυτη λόγω της σημασίας που έχουν για την πορεία της επιστήμης οι έξωεπιστημονικοί παράγοντες που συνδέονται με τα ψυχολογικά και επαγγελματικά συμφέροντα των μελών μιάς δεδομένης επιστημονικής κοινότητας, μια ιδιορρυθμία που θα δικαιολογούσε το χαρακτηρισμό ενός πα-ρόμοιου θετικισμού ως *ψυχολογικού και κοινωνιολογικού*. Η τεολογία της κανονικής επιστήμης είναι απόλυτα επίσης συν-φασμένη με το παράδειγμα, με την έννοια ότι οι σκοποί της δεν υπερβαίνουν τα έσκαμμένα του³³. Όσο τελικά ο Κούν θα διατάζει να υποβάλει σε κοινωνικό έλεγχο την επιστημονικότη-τα και να ελέγξει την κοινωνικότητα των σκοπών της επιστή-μης, θα χαρακτηρίζει την επιστημολογία του συστολή και ο ίδιος θα υπολείπεται των προσδοκιών για μιά πραγματικά επαναστατική επιστημολογία. Το πλεονέκτημα του Πόπερ και γενικότερα του νεοθετικισμού θα έγκειται τότε στο ότι αυτός αντιπροσωπεύει τουλάχιστο μιά "καθαρή θεωρία" της επιστη-μονικής γνώσης. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι στο δαθμό που

ο Κούν απομακρύνεται από το θετικισμό, πλησιάζει την Κριτι-κή Θεωρία της Σχολής της Φρανκφούρτης που συνδέει το γνωστικό φαινόμενο με το κοινωνικό συμφέρον. Ανάμεσα στην ουδέτερη επιστήμη του θετικισμού (τόν πολεριανό τρίτο κόσμο) και τη "στρατευμένη" επιστήμη στην υπηρεσία του εκάστοτε ιστορικού συμφέροντος και σε τελευταία ανάλυση του ανθρώπινου είδους, ο Κούν εισηγείται μιά κοινοτική επιστήμη. Είναι αμφίβολο όμως αν η τρίτη αυτή λύση είναι εδώ νόμιμη. Αντί να έχει τα πλεονεκτήματα των δύο άλλων *επατημένα*, φαίνεται να διατηρεί άκέραια τα μειονεκτήματά τους. Η παραδειγματική γνώση δεν είναι ούτε καθαρά αντικειμενική, ούτε απόλυτα κοινωνική και ανθρώπινη· η παραδειγματική επιστημολογία είναι αναπτυξιακή και ποσοτική, όχι προαγωγι-κή και ποιητική. Το επιστημολογικό πρόβλημα της σημερινής εποχής είναι όμως η νομιμότητα της γνώσης, το κατά πόσο νομιμοποιείται π.χ. μιά "νετρονική γνώση". Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από ένα γνωστικό αποπροσανατολισμό, κάτι για το οποίο θα ελεγχθεί από το μέλλον, ένα μέλλον που μπορεί όμως, για πρώτη φορά, να αναίρει. Η επιστημολογία του Κούν δεν φαίνεται να κάνει τίποτα, ή σχεδόν τίποτα, εναντίον ενός παρόμοιου αποπροσανατολισμού.

Αν όμως ο άνθρωπος αντιπροσωπεύει το "γνωστικότερο" επίτευγμα που συντελέστηκε ποτέ στη γνώση μας φύση, δεν θα έπρεπε η γνώση του να είναι η πιο ανθρώπινη; Αν ο Αινστάιν είναι "παράδειγμα" επιστημονικής γνώσης, δεν θα έπρεπε αυτή να είναι ενανθρωπισμός; Τόν «άνθρωπο», που αναγνωρίζουμε άμεσα στη φωτεινή φυσιογνωμία και τόν χαρακτήρα του, νομιμοποιούμε να τόν διαχωρίσουμε από το γνωστικό περι-εχόμενο του έγκεφάλου του και από την ίδια την ανθρώπινη γνώση που τόσο αυτός παραδειγματικά αντιπροσωπεύει; Υπέρτατη, πραγματική γνώση, είναι στο δάθος ή γνώση του ανθρώπινου, ή γνώση που κάνει τόν άνθρωπο να είναι ανθρω-πος. Η ανθρώπινη γνώση είναι μιά συνεχής πορεία ενανθρω-ποίησης. Κάθε άλλο είδος αποτελεί μιά υποδεέστερη μορφή. Η παραδειγματική γνώση στην ελληνική έννοια του όρου και στην έννοια της ενανθρωπίσής της στο πρόσωπο ενός Αινστάιν δεν έχει πολύ σχέση με την παραδειγματική επιστημολογία. Ο άνθρωπος, το μόνο είδος στο ζωικό βασίλειο του οποίου το γνωστικό σύστημα δεν περιορίζεται στη λειτουργία της επιβίω-σης, γνωρίζει ήδη να καταστρέφει το ανθρώπινο είδος, ενώ αγροει πάντοτε το πώς να διασώσει και να αναδείξει, πώς να αναδιώσει τόν άνθρωπο! Τελικός προορισμός της ανθρώπινης γνώσης είναι να υπερβεί τη *φυσική γνώση*. Η γνώση του ανθρώπου είναι "ποιητική" και μάλιστα γνώση *αυτοποίησης*. Η σύγχρονη διολογία φαίνεται στο δάθος να δείχνει προς αυτή την κατεύθυνση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

καθιστά εύλογο το νομολογικό χαρακτηρισμό της κανονικής επιστήμης και κατ' έκτασιν της παραδειγματικής επιστημολογίας.

6. Η Γραμματική της επιστημονικής εξέλιξης που εισήχεται ο Κούν δίνει την έντυπωση ότι ανατρέπει την άρχη της Γραμματικής της γλώσσας σύμφωνα με την οποία η εξαίρεση επαλήθευει ή αποδεικνύει τον κανόνα. Η "εξαίρεση" οργανώνεται αντίθετα εδώ σε νέο παρὰδειγμα (κανόνα).

7. Η επιστήμη δεν θεμελιώνεται στην ορθολογιστική κριτική των διαφενίσεων προτάσεων ή θεωριών αλλά στη δεδαισθητικότητα και σταθερότητα μιας έννοιας τάξης (παράδειγμα), μιας επιστημονικής πρακτικής (κανονική επιστήμη) που επικρατεί σε μια δεδομένη στιγμή σε μια συγκεκριμένη περιοχή της επιστημονικής επικρατείας, καθορίζοντας τι είναι επιστημονικό. Οι δοκιμές στις οποίες υποβάλλονται οι επιστημονικές υποθέσεις, κατ' εξαίρεση μόνο έχουν κριτικό χαρακτήρα, δεν αποδίδονται στην εξαίρεση των σφαλμάτων αλλά στην επίλυση των "πρώτων" που εκδηλώνονται στην πορεία της κανονικής εξέλιξής τους. Οι υποθέσεις άλλωστε αυτές δεν είναι προορισμένες να υποβληθούν σε δοκιμασία αλλά να χρησιμοποιούν μάλλον ως πλαίσιο αναφοράς σε μια δορισμένη ανταγωνιστική ερευνητική δραστηριότητα που διεξάγεται στους κόλπους ενός συγκεκριμένου επιστημονικού πεδίου.

8. Οι ερευνητές μιας δορισμένης επιστημονικής περιοχής μετα από μια σειρά επιτυχημένων δοκιμασιών καταλήγουν σε μια προσωρινή απόφαση (προταση διασης) χωρίς να συνδέονται μεταξύ τους με μια γενικότερη άνωτερη συνείδηση, ένα είδος συνταγματος, όπως το σύνολο των αξιών και συμφερόντων που συνδέουν ένα ομοιογενές επιστημονικό σώμα, μόνο ίκανο να νομιμοποιήσει την ειδικότερη αυτή συνείδηση και να εγερθεί για την τήρησή της, κάτι που ακριβώς ισχύει για το consensus στο οποίο θεμελιώνεται το παράδειγμα.

9. *Met. Logik of Discovery or Psychology of Research?*

10. Η ανεπρόκλητη παραδειγματικά ανωμαλία ισοδυναμεί με τη διαφένση ενός ισχυόντος παραδείγματος και αυτή με επαλήθευση κατά κάποιο τρόπο ενός νέου παραδείγματος ή της ανάγκης να εγκαθιδρυθεί προκειμένου να παραλευφθεί ή ανωμαλία σε παραδειγματική ανακρίση. Η διάφενση δεν έχει λοιπόν εδώ άρνητικό μόνο χαρακτήρα όπως στον Ποπερ, στον οποίο αποκτά θετική σημασία μόνο ως διάφενση όλων των ανταγωνιστικών θεωριών, πλην μιάς, θεωρούμενης ως προσωρινά "επαληθευμένης" σύμφωνα με το κριτήριο "διαφενσίσιμη αλλά μη διαφενσίσιμη". Τελικά, όπως ο Ποπερ αντεστρεψε την "επαλήθευση", ως διαδικασία εγκαθίδρυσης της επιστημονικότητας, με τη "διάφενση", έτσι και ο Κούν αντιστρέφει τη "διάφενση" με το να την καθιστά άρχη ενός νέου παραδείγματος, ενός νέου τρόπου εγκαθίδρυσης της επιστημονικότητας και, σύμφωνα με την αντίληψή του, άμετρητα και βάσει μιας νέας επιστημονικότητας.

11. «Αυτό που μάς έχει εντυπωσιάσει εκ πρώτης όψεως είναι ότι ο ένιαιος χαρακτήρας της επιστήμης, του οποίου τόσο συχνά γίνεται επίκληση, δεν ανταποκρίνεται διόλου σε μια σταθερή κατάσταση και ότι είναι κατά συνέπεια πολύ επικίνδυνο να προτείνεται μια ένια επιστημολογία... *δές Το νέο επιστημονικό πνεύμα* (Le nouvel esprit scientifique, P.U.F., Paris, 1976 σελ. 18 έ.π.). Η παλαιά θεωρία δεν αποτελεί μία "πρώτη προσέγγιση" της νέας, το νεότεριο π.χ. σύστημα δεν είναι, όπως πιστεύεται, μια πρωτόλεια έκφραση του συστήματος του Αϊνστάιν. Δεν μπορούμε να πούμε κατά τον Μπασάρο ότι ο νευτώνειος κόσμος προεκκινεί στις μεγάλες του γραμμές τον αϊνσταϊνέιο κόσμο: «Δεν υπάρχει λοιπόν μετάβαση από το σύστημα του Νεύτωνα στο σύστημα του Αϊνστάιν. Δεν πηγαίνει κανείς από το πρώτο στο δεύτερο προσοφρονώντας γνώσεις (...). Απαιτείται αντίθετα μια προσπάθεια ολοκληρωτικής ανακαινίσης. Ακολουθείται λοιπόν μια υπερβολική επαλήθευση και όχι μια μεθόδευτη επαλήθευση, πηγαίνοντας από την κλασική στη σχετικιστική σκεψη (...). Η Αστρονομία του Νεύτωνα είναι λοιπόν τελικά μια ιδιαίτερη περίπτωση της Παναστρονομίας του Αϊνστάιν, όπως η Γεωμετρία του Ευκλείδη είναι μία ιδιαίτερη περίπτωση της Πανγεωμετρίας του Lobatchewsky», (στο ίδιο, σελ. 46). Και άλλοι: «Αυτό που κάνει τη δουλειά (της επιστημονικής γνώσης) δεν είναι η ανασκόπηση· η μάχη των αμετακινήτων γνώσεων δεν έχει τη λειτουργική ικανότητα που υποθέτει κανείς» (σελ. 56). Στα πλαίσια μιας θεωρίας μια πειραματική αποτυχία προκαλεί κατά τον Μπασάρο, άρχη ή χρησμός, μια αλλαγή λογικής, μια δαθία αλλαγή της γνώσης (σελ. 141).

1. Θέλοντας να εγκαθιδρύσει ένα λόγο για τη γνώση αντίθετο της επιστήμης, επιδιώκει ο Ποπερ, υπερβαίνοντας τα εσκαμμένα, να αποκλείσει, κατά το παράδειγμα της αστρολογίας-αστρονομίας, μία "γνωσιονομία" σε αντικατάσταση της γνωσιολογίας. Για το σκοπό αυτό απελευνεί από την επιστημονική επικράτεια την ψυχολογία και την κοινωνιολογία, αποδοσμεύει την έρευνα από την εμπειρική παρατήρηση και την επαγωγική λογική, απαλλάσσει την επιστημολογία από τις έννοιες της αλήθειας και της κοινωνικής σκοπιμότητας, πεπεισμένος ότι "αποκαλύπτει" έτσι τη λογική της επιστημονικής έρευνας και ότι αναδεικνύει την αντικειμενικότητα της γνώσης.

2. "Αν το "στίγμα" της θετικιστικής κριτικής γνωσιοθεωρίας είναι η εκτόπιση της πολιτικής και της ιδεολογίας από την επιστήμη, το στίγμα της μεταγενέστερης αυτής επιστημολογικής σκεψης είναι ο μερικός έστω επαναπατρισμός στην επιστήμη των κοινωνικών και ανθρωπιστικών αξιών.

3. Το "παράδειγμα", εκφράζοντας την "τάξη και ασφάλεια" στους κόλπους ενός κλάδου, αποτελεί ένα είδος παρ' επιστημολογίας. Στο πνεύμα αυτό "Η δουλειά των επιστημονικών επαναστάσεων είναι περισσότερο ένα διδίο "της συγκυρίας των επιστημονικών στάσεων", δηλαδή το τρόπον κατά τον οποίο συγκροτούνται, εμπνεδίζονται και λειτουργούν τα "επιστημονικά βασίλεια". Ο ελληνικός όρος "παράδειγμα" που προσδίδει ιδιαίτερη "χάρη", ένα είδος γοητείας, στο νέο επιστημολογικό λόγο, αν και διαφορετικός στη γλώσσα του Κούν, εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ακόμα από όπαδους και έπικριτές παρά το γεγονός ότι εγκαταλείφθηκε εν μέρει τεχνικά από τον ίδιο, κάτι που θα μπορούσε ασφαλώς να ενδιαφέρει την ψυχολογία της θεωρητικής πρακτικής. Ο όρος που χρησιμοποιείται έκτοτε από τον Κούν είναι *disciplinary matrix* ("κλαδική μητρά"). Ένα άσχετο παρὰδειγματός και περ'ασματος από ένα παλαιό σ' ένα νέο παράδειγμα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελούν ή Παλαιά και ή Καινή Διαθήκη. Ένα άλλο μοντέλο χρήσιμο για την κατανόηση του παραδείγματος είναι το πολιτικό σύστημα μιας δεδομένης κοινωνίας όπως αυτό εκφράζεται από το Σύνταγμα. Ο Κούν, που φαίνεται να εμπνέεται από το πολιτικό μοντέλο και την πολιτική όρολογία τουλάχιστο στην άρχη, θα μπορούσε ίσως να είχε χρησιμοποιήσει στη θέση του "παρὰδειγματος" τον όρο "σύνταγμα", που χρησιμοποιείται, όπως και το "παράδειγμα", επίσης από τη Γλωσσολογία (synagme).

4. Πρόκειται για ένα θεωρητικοπρακτικό σύνολο απαρτιζόμενο από ένα όρισμένο αριθμό θεμελιωδών αναμειγισμένων επιστημονικών αρχών (ένα είδος επιστημονικών νομών που γίνονται δεχτοί ως οίοντι φυσικοί νόμοι, τυπου "ή δρμαση είναι πάντοτε ίση με την αντίδραση"), από ένα σύνολο μεταφυσικών πεποιθήσεων (τυπου "ή θεωρητική είναι ή κινητική ενέργεια των συστατικών μελών των σωματων"), από ένα σύνολο επιστημολογικών αξιών (τυπου "ποσοτική ακρίβεια", "συναγωγή θεωριών"): τέλος από όρισμένα υποδείγματα ή τυπου που εκφράζουν ανάγλυφα τη δουλειά ενός συγκεκριμένου κλάδου. Δεν πρέπει να μάς διαφύγει ή σημαντική πληροφορία του όρου: πρόκειται για "κανονικοποίηση" της επιστημονικής έρευνας. Η κανονική επιστήμη είναι για τον Κούν ή "αφοσίωση σε μια έμσηνη προσπάθεια εξαναγκασμού της φύσης να χωρεσει μέσα στα εννοιολογικά κουτιά που προσφέρει ή επαγγελματική εκπαίδευση". Η επιστημονική δραστηριότητα στους κόλπους της κανονικής επιστήμης προσηπύεται κοσμοθεωρητική, αξιωματική, μεθοδολογική και γλωσσική ενότητα των διαφόρων ερευνητών που συγκροτούν την επιστημονική κοινότητα του παραδείγματος.

5. Ο παρ'άλληλος θα μπορούσε να θεωρηθεί άκρως αποκαλυπτικός της φύσης της κανονικής επιστήμης. Η νομολογία, στην αρχλογιστική ιδίως έννοια, σύμφωνα με την οποία είναι και πηγή δικαίου, ως δικαστηριακή πρακτική, συνδέει το δικαίο με ένα μεγάλο αριθμό πραγματικών περιστατικών και επίλυει ένα πλήθος νομικών προβλημάτων. Διαγράφοντας τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές της εφαρμογής του, το ίδιο ισχύει και για την κανονική επιστήμη, ή όποια συνδέει το παράδειγμα με την εξέταση του μεγαλύτερου δυνατό αριθμού φαινομένων και επίλυει ένα πλήθος προβλημάτων ή δυσκολιών που αναφέρονται κατά την προσπάθεια προσαρμογής της πραγματικότητας στη θεωρία, ενώ παρ'άλληλα καταχωρεί τις πραγματοποιήσεις της, προκειμένου να χρησιμοποιούν στη μελλοντική έρευνα ή στην αντιμετώπιση από μία ίδια γενιά ανώμαλων ή ομοιομορφων δυσκολιών. Ο όρος "παράδειγμα" μεταγλωττιζόμενος "κανόνας", κάτι απόλυτα νομικό,

12. 'Ο Μπασάλος εκφράζει την ιδέα της επιστημολογικής τουής προ-
θέτοντας στην παλαιά θεωρία ένα "μή" που υποδηλώνει την ανατροπή
και στο βάθος τη "διόρθωση" της. Έτσι έχουμε π.χ. μη ευκλείδεια
Γεωμετρία, μη αρχιμήδεια Μετρική, μη νευτώνεια Μηχανική, μη αρι-
στοτέλεια Λογική κ.λ.π. Η νέα θεωρία ολοκληρώνει, γενικεύει την
παλαιά, ή ευκλείδεια π.χ. Γεωμετρία γίνεται, μέσω της μη ευκλείδειας
Γεωμετρίας, μία Πανγεωμετρία (σελ. 11, 12, 150).

13. *Η Άγρια σκέψη* (1962) του Claude Lévi-Strauss, σε ριζική αντίθε-
ση με την ιστορία και τη διαλεκτική εξέλιξη, αντιλαμβάνεται τη σκέψη
των διαφόρων εποχών και ιδίως των λεγόμενων πρωτόγονων λαών σε
σύγκριση με τους πολιτισμένους λαούς, ως ανεξάρτητες παραλλαγές
ένος ενιαίου θέματος. 'Ο Michel Foucault εισάγει με το έργο του *Οι
λέξεις και τα πράγματα* (1966) την έννοια του *επιστήμης* και του "επιστη-
μολογικού χώρου" (*espace épistémologique*) για να εκφράσει το γενικό
πλαίσιο της πνευματικής δραστηριότητας κάθε εποχής. Το δάφρο, το
έδαφος, το εξωτερικό και προγενέστερο εκείνο ύλικο της επιστήμης
που την προδιαγράφει. *Η Αρχαιολογία του είνδου* (1969), ανασκά-
πτοντας το έδαφος της γνώσης, ανακαλύπτει στην πορεία του πολι-
τισμού μία σειρά από ασυνέχειες, μία σειρά από λογικότητες ή
αναγωγίμες τις μόνιμες. Ανάμεσα στα διάφορα *επιστήμης* δεν
υπάρχει συνοχή, ενώ υπάρχει στο έσωτερικό τους. Το *επιστήμης* του
Foucault θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα διευρυμένο και μετεωμένο
παράδειγμα. Την έννοια της επιστημολογικής τουής χρησιμοποιεί, στα
πλαίσια πάντοτε του δομοσυνεκτισμού, και ο Louis Althusser για να
διαχωρίσει ριζικά τον ανθρώπινο μαρξισμό του νέου Μάρξ από τον
ιστορικο-υλιστικό μαρξισμό του ώριμου Μάρξ, θεωρώντας ως αυθεντι-
κό μαρξισμό μόνο τον τελευταίο.

14. Στη βάση του κριτηρίου του του διαχωρισμού κατατάσσει ο
Πόπερ το μαρξισμό και την ψυχανάλυση στην ψευδοεπιστήμη. 'Ο
νεοθετικισμός υποκαθίσταται στο σύνολό του στη νικημένη μεταφυσί-
κη, την οποία εν μέρει ανανεώνει σε μία προοπτική αποτελεσματικής
αντιμετώπισης της μαρξιστικής διαλεκτικής. "Αν στο πνεύμα αυτό το
κριτήριο του διαχωρισμού μεταφερόταν από τη γνώση στην πολιτική, ο
"φιλελευθερισμός" της Δύσης θα ήταν η αληθής πολιτική, ενώ ο
"ολοκληρωτισμός" της Ανατολής θα αντιπροσώπευε την ψευδοπολιτι-
κη. Μία νέα λοιπόν ιστορικότητα και μία νέα επιστημονικότητα,
συνδέεται με τη γέννηση του νεοθετικισμού, ουσιαστικό γνώρισμα της
οποίας είναι ο ανταγωνισμός δύο συστημάτων (κοινωνικών ή γνωστι-
κών) και στο βάθος η διάψευση: η διάψευση μίας γνώσης αιώνων και η
διάψευση της ιστορικής ενότητας της ανθρωπότητας (για πρώτη φορά
συνυπάρχουν δύο δρόμοι της ιστορίας που θεωρούνται αμοιβαία εκ
διαμέτρου αντίθετοι).

15. Το όργανο μίας παρόμοιας "εργείσης" είναι η κυβερνητική,
ενώ η καταναλωτική κοινωνία αποτελεί ένα αποτελεσματικότατο
"αναλισθητικό". Η ασυμμετρία των δύο πανίσχυρων ιστορικο-λογικών
παραδειγμάτων δεν εμποδίζει ούτε τη συνύπαρξη και συνοχή τους,
ούτε τη συσσωμάτωσή τους σε ένα υπερπαραδειγμα παγκόσμιας διαλό-
τητας τύπου *rac romani*.

16. Τοποθετημένη ανάμεσα στην πραγματοποίηση μίας πρωτοφανούς
επιστημονικής και ιστορικής ανανέωσης και τη διαγραφόμενη προοπτι-
κή μίας ανάλογης "ομαλότητας" (τόσο στο πεδίο της επιστήμης όσο
και στο πεδίο της ιστορίας), η επιστημολογία του Κοϊν αποβλέπει στην
επίτευξη μίας σύνθεσης ανάλογης με εκείνη της Ήλης και της ακτινοβο-
λίας (από τη φυσική) και του πράγματος και της κίνησης (από τη
μεταφυσική). Προσπαθεί να συνθέσει τη στατική πλευρά του γνωστι-
κού φαινομένου (κανονική επιστήμη) με τη δυναμική του πλειερά
(έκτακτη επιστήμη). Η επιστημολογία αυτή, ανανεωμένη κατά κάποιον
τρόπο από την ιστορία της επιστήμης, ανταποκρίνεται κυρίως στη
σύγχρονη κυβερνητική μορφή της, που δεν αποτελεί πλέον νέο τρόπο
γνώσης, και πολύ περισσότερο νέα γνώση, αλλά νέο τρόπο ανανέωσης
της γνώσης, νέο τρόπο διαχείρισης και χρήσης μίας έκτοτε γνωστής
γνώσης. Το φαινόμενο που καλείται να περιγράψει είναι η πρόσφατη
έντυπωση-ανάπτυξη της επιστήμης και η προοπτική μίας μακράς
εποχής ηρεμίας, μίας επίσης έντυπωσης διάρκειας της σύγχρονης
επιστήμης, κάτι που φαίνεται ήδη στον τρόπο λειτουργίας της, ιδίως
μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, τρόπος που μεταβάλλει σε ένα
απέραντο εργαστήριο επεξεργασίας επιστημονικών πρώτων υλών και
επιστημονικών γενεών.

16α. 'Εκτός από την ελληνική μετάφραση του διδύλου του Κοϊν

χρησιμοποιήθηκαν εδώ ο επίλογος της δεύτερης έκδοσης (1970) και τα
κείμενα *Reflections on my critics* και *Logic of discovery or Psychology of
Research*.

17. Η πλέον-εκτική αυτή διάθεση, ή κλίση της ιστορίας για το
imperium φαίνεται να είναι σύμφυτη με τον ιστορικό άνθρωπο και
ισχύει εξίσου για μία μέθοδο, μία θεωρία ή μία επιστήμη, που διεκδι-
κεί τη γνωστική αποκλειστικότητα ή μία αναμφισβήτητη υπεροχή,
όπως και για ένα πολιτικό κόμμα, ένα κράτος, μία φυλή ή ένα
πολιτισμό που αποκλείει κάθε δυνατότητα ανταγωνισμού.

18. Η κριτική του Κοϊν εναντίον του Πόπερ ότι θεωρεί ως λογική
της επιστήμης στο σύνολό της, ως λογική της ιστορίας της επιστήμης,
δηλαδή της επιστήμης όλων των ιστορικών περιόδων, μία λογική που
δεν ισχύει παρά σε μία ορισμένη μόνο περίοδο, στην περίοδο της
κρίσης, στρέφεται ως "μπούμερανγκ" εναντίον του, στο μέτρο ακριβώς
που αυτός θεωρεί ως λογική της σύνολης επιστήμης μία *τοπική λογική*,
δηλαδή μία λογική που συνδέεται με ένα πρόσφατο σχετικό φαινόμενο,
εκείνο της "διοικητικοποίησης" της επιστήμης, πράγμα άγνωστο πριν
από τη δεκαετία του '30, καθώς και της τεχνολογικής επιβολής πάνω
στη γνώση που εμφανίζεται μόλις μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

19. 'Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό του έντροπικού κινδύνου που απειλεί
την επιστήμη του παραδείγματος είναι το προηγούμενο του Dalton που
αναφέρεται από τον ίδιο τον Κοϊν.

20. Η ένδεχομενη ιστορικότητα της κανονικής επιστήμης δεν ατα-
λάσσει την επιστημολογία που την αναδεικνύει και αναδεικνύεται
μέσω αυτής, από την εύθυνη για την ύπαρξη των μειονεκτημάτων
αυτών, όχι μόνο γιατί τη γενικοποιεί αλλά και γιατί δεν επιδιώκει ή
δεν κατορθώνει όταν το κάνει, να τα ανατρέψει. Μία κριτική του
είδους συναντά ασφαλώς τις ίδιες σοβαρές αντιρρήσεις που συναντά
π.χ. η κριτική της πολιτικο-λογίας ενός Μακιαβέλι. Οι δυσκολίες όμως
αυτές όσο μεγάλες κι αν είναι δεν επιτρέπεται να αποθαρρύνουν την
κριτική.

21. Στα πλαίσια της κανονικής επιστήμης, εκτός από την πνευματική
δημιουργικότητα, απειλείται και η ήθικη ελευθερία του επιστήμονα
έρευντή. Η επιστημονική δραστηριότητα εξαντλείται στην υπηρέσια
μίας κανονικής προβληματικής, εγκαταλείπεται στην καταναλωτική
εύδαιμονία της παραδειγματικής έρευνας και στην απόλαυση ενός
παιγνιδιού που συνίσταται στην επίλυση των παραδειγματικών "χοί-
ρων". Το παράδειγμα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελεί χαρα-
κτηριστική αντανάκλαση του ατόμου, διακριτικού διοικητικού
πολιτισμού, επιστημολογική έκφραση του "στρατοπεδομένου", "ομα-
λοποιημένου" σύγχρονου ανθρώπου.

22. Στο πνεύμα αυτό η στάση ενός Προμηθέα, μίας Αντιγόνης,
αντιπροσωπεύει μία "επιστημολογική ανωμαλία" και για κάτι το
άναλογο πρόκειται στην περίπτωση της οδιστικής ψυχιατρικής μετα-
χείρισης των αντιφρονητών, και του δυτικού χαρακτηρισμού ως
παθολογικής κάθε ριζικής αμφισβήτησης.

23. Αυτό το νόημα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι έχει και η μετακίνη-
ση του από την ιστορία των επιστημών στην επιστημολογία, και στα
πλαίσια αυτής από την πολιτική ορολογία και το πολιτικοκοινωνικό
μοντέλο στην ορολογία και το μοντέλο της Γλωσσολογίας: η επανάστα-
ση στη γλώσσα είναι αδύνατη. Θα μπορούσε ίσως η στάση αυτή να
θεωρηθεί συνεπής με τη θεωρία της επιστημολογικής dualότητας, με
την έννοια ότι ο Κοϊν, κάτω από την πίεση της κριτικής, αναγκάστηκε
να "αυτοομαλοποιηθεί" για να αποφυγεί την τύχη της Αντιγόνης, και
πιο ρεαλιστικά, για να μην αποκλειστεί ή αυτομονωθεί από το σύστημα,
κάτι που φαίνεται να υφίσταται ο "επιστημολογικός αναρχισμός" π.χ.
ένος Feyerabend.

24. Η "επανάσταση" που συντελείται στους κόλπους της επιστήμης
δεν αλλάζει τη στρατηγική της εξουσίας: της φύσης και του ανθρώ-
που. Πραγματική επιστημολογική επανάσταση θα σήμαινε ανατροπή
της λογικής της επιστήμης εν ισχύ. Πραγματική ανατροπή στους κόλ-
πους της επιστημολογίας θα σήμαινε ότι η επιστημολογία από λόγος -
για - την - επιστήμη, γίνεται επιστήμη - του - λόγου, ότι αποκαθίστα
τελολογικά τη γνώση ή επιστήμη ως προϊόν του ανθρώπου δεν μπορεί
παρά να έχει ως κύριο, αν μη αποκλειστικό, προορισμό τον ίδιο τον
άνθρωπο, δεν επιτρέπεται ως γνώση του ανθρώπου να είναι γνώση
ένος άλλου.

25. Η προβληματική της έννοιας της επανάστασης στο έργο του Κοϊν θα μπορούσε να συνεχιστεί, εκτός των άλλων, όχι μόνο με την έρμηνευση τι εμποδίζει μια διαρκή επιστημονική επανάσταση αλλά και με την έντελώς αντίθετη της, τι κάνει δηλαδή την επανάσταση αποκλειστικό τρόπο αλλαγής της γνώσης. Ο Κοϊν δεν φαίνεται να ενδιαφέρεται για έρωτήματα του είδους αυτού, συγκεντρώνει το αποκλειστικό ενδιαφέρον του στο πώς συντελείται μια επιστημολογική επανάσταση.

26. Μία ψυχολογική αιτία εξόδου από την κυριαρχία ενός ισχυρότος παραδείγματος είναι ο έρευντικός κορεσμός που προκαλείται στον επιστήμονα από τη σχολαστική μεταχείριση του και τη μεγάλη συσσώρευση γνώσεων που καταλήγει σχεδόν πάντοτε στην αμφιβολία. Ο υποκειμενικός χαρακτήρας των επιστημονικών επαναστάσεων φαίνεται και από τη μείζονα σημασία που αποδίδει ο Κοϊν στη μετονομασία των πραγμάτων από το νέο παράδειγμα. Η "ονομαστική" αυτή, που ισοδυναμεί μ' ένα δικαίωμα εξουσίας των ονομαζόμενων, όταν δεν αντιπροσωπεύει ένα αυθαίρετο σημαίνον, θα αποτελέσει μια σύμβαση ή μια συναισθηματική γλώσσα ή τέλος θα εκφράζει μια υποκειμενική αισθητική επίλογη.

27. Η κοινωνιολογική εξήγηση της εγκαθίδρυσης μιας νέας επιστημολογικής νομιμότητας, εκτός του ότι είναι συνεπαισθημένη, κινείται σε μια μικροκοινωνική κλίμακα με την έννοια ότι το γνωστικό φαινόμενο συνδέεται με την περιορισμένη κοινότητα ενός παραδείγματος, και όχι με την ευρύτερη επιστημονική κοινότητα και κατά μείζονα λόγο με την ιστορική κοινότητα και την ανθρωπότητα στο σύνολό της. Στο πνεύμα αυτό η γενεσιουργός αιτία των επαναστατικών αλλαγών της επιστήμης ανάγεται στα κοινωνικά και προσωπικά συμφέροντα των επιστημονικών κοινοτήτων και ειδικότερα των διαφόρων επιστημονικών ομάδων που επιδοθούν να προαχθούν σ' ένα κυρίαρχο παράδειγμα.

28. Δεν πρόκειται για την επιστημονική κοινότητα στο σύνολό της, για μια διακλαδική ή διεπιστημονική ή τέλος πανεπιστημιακή κοινότητα, κατά το μοντέλο της διεθνούς ή παγκόσμιας κοινωνίας, αλλά κατά περίπτωση για μια ειδική, ανώτερη με τη φεουδαρχική, που χαρακτηρίζεται από τον κατακερματισμό της εξουσίας και την απουσία κάθε κεντρικής νομιμότητας. Αποκλειστική νομιμοποιητική αρχή είναι η επιστημονική κοινότητα ενός δεδομένου παραδείγματος. Όσο δεν υπάρχει παράδειγμα, consensus ανάμεσα σ' ένα ορισμένο αριθμό έρευνών του αυτού κλάδου, δεν υπάρχει επιστημονική τάξη και επομένως γνώση, όπως δεν υπάρχει έννοια τάξη χωρίς Σύστημα και Κράτος.

29. Η ανακάλυψη του οξυγόνου από τον Lavoisier αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα. Στο παράδειγμα αυτό αναφέρεται ο ίδιος ο Κοϊν. Η "ανακάλυψη", επίσης, του ατμού δεν γίνεται τη στιγμή της χρησιμοποίησής του για πρώτη φορά αλλά από τη στιγμή που γίνεται αντικείμενο θεωρίας. Η ορθολογικότητα στο πνεύμα αυτό είναι παραδειγματικό κοινωνικό φαινόμενο και ταυτίζεται με την επικρατούσα ιδεολογία. Το ήλιοκεντρικό σύστημα του Αρισταρχου άνηγόηκε παντελώς για το λόγο ότι ήταν αντίθετο στον ορθολογισμό του γεωκεντρικού παραδείγματος. Σημασία έχει όχι τι λέγεται αλλά ποιος όμως μιλάει.

30. Από το θετικισμό του Κοϊν έως το θετικισμό του Κοϊν οι βασικές θέσεις παραμένουν ανωλόγιστες. Γνώση είναι μόνο η συνδεόμενη με την εμπειρία, πρότυπο επιστημονικής γνώσης είναι η γνώση των φυσικών επιστημών, η νομιμότητα της γνώσης είναι αυστηρά εσωτερικό θέμα της ίδιας της γνώσης, η γνωστική πρόοδος εξαρτάται αποκλειστικά από την πρόοδο των επιστημών, το πράγμα καθεαυτό (ή αλήθεια) είναι γνωστικά απροσιτό. Η αυτονομία της γνώσης, σίγμα του θετικισμού, αποτελεί "σήμα κατατεθέν" της επιστημολογίας του Κοϊν.

31. Σύνδεση μιας πρότασης ή θεωρίας μ' ένα παράδειγμα σημαίνει εξάρτηση της επιστημονικότητάς της απ' αυτό, σύνδεση επομένως της νομιμοποίησης της γνώσης με την εμπειρία της κανονικής επιστήμης που αναπτύσσεται στους κόλπους του παραδείγματος. Το παράδειγμα αποτελεί ένα νέο εμπειρικό πλαίσιο αναφοράς που διακρίνεται από κάθε άλλο λόγω του ότι συνδέεται με την ιστορία της επιστήμης και την εμπειρία ενός συγκεκριμένου κλάδου.

32. Το πεδίο στο οποίο αναφέρεται η επιστημολογία του Κοϊν δεν είναι το σύνολο επιστημονικό πεδίο αλλά το στενότερο εκείνο μιας επιστημονικής ομάδας που συμβαίνει να διαχειρίζεται την κανονική

επιστήμη ενός δεδομένου παραδείγματος. Αυτό που ενδιαφέρει εν προκειμένω είναι η ανέγερση και κατανόηση των νομών που διέπουν τη λειτουργία της ομάδας αυτής.

33. Η επιστημολογία των παραδειγμάτων δεν είναι ιστορικισμός στην έννοια ενός έτεροπροσδιορισμού, αλλά επιστημολογική συγχρονική όπου το παράδειγμα υπάρχει και λειτουργεί ανεξάρτητα από άλλα παραδείγματα, όπως ένα γλωσσικό σύστημα σε μια δεδομένη στιγμή. Δεν υπάρχει δυνατότητα προσδιορισμού μιας διαπαραδειγματικής επιστημονικότητας, μιας διαχρονικής επιστημονικότητας, δηλαδή μιας διεπιστημονικότητας. Από την άποψη αυτή το επιστημολογικό σύστημα του Κοϊν βρίσκεται στο στάδιο που όρισκαν δικαίως η ανθρωπότητα πριν από την Κοινωνία των Εθνών.

Συνέχεια από τη σελ. 92

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- A. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ (1965). *Personality and Group Participation in Greece*. Center for Mental Health, Athens.
- Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (1966). *Research on the Psychodynamic Variables of the Greek Family*. Athens: Athenian Institute of Anthropos.
- E. ΜΑΝΑΝΤΩΝΑΚΗΣ (1966). *School Attendance Problems*. 6th Intern. Congress of Child Psychiatry, Edinburgh.
- C. ΣΑΦΙΛΙΟΣ-ΡΟΤΣΧΙΛΔ (1967). *A Comparison of Power Structure and Marital Satisfaction in Urban Greek and French Families*. Journal of Marriage and the Family, 29, No 2.
- C. ΣΑΦΙΛΙΟΣ-ΡΟΤΣΧΙΛΔ (Deviance and Mental Illness in the Greek Family, Family Process, vol 7, no 1).
- H. ΤΡΙΑΝΤΗΣ-Β. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ-Μ. ΝΑΣΣΙΑΚΟΥ (1968). *Three Cross Cultural Studies of Subjective Culture*. Journal of Personality and Social Psychology, 8, no 4.
- Χ. ΚΟΥΡΕΤΑΣ-Ε. ΠΑΠΑΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ (1968). *Marriage by Arrangement in Greece and its Psychopathology*. Yearbook of the Faculty of Law, Sakonika University.
- C. ΣΑΦΙΛΙΟΣ-ΡΟΤΣΧΙΛΔ (1968). *A Comparison of husband-wives answers about decision making in the Greek and American Culture*. Journal of Marriage and the Family, May 1968.
- Χ. ΛΕΟΥΣΗ & Α. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ (1968). *Ψυχολογικά δεδομένα εκ της μελέτης περιπτώσεων σχολικής φοβίας*. Κ. Ψ. Υ., Αθήνα.
- C. ΣΑΦΙΛΙΟΣ-ΡΟΤΣΧΙΛΔ (1969). *Some aspects of Social Modernization in the United States and Greece*. Sociologie et Societes, vol 1, no 1.
- Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (1969). *Parent-Adolescent Transactions in the Greek Family in Adolescence*. Ed. G. Caplan - S. Lebovici, New York: Basic Books.
- Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ-Β. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (1970). *On Aspects of Child Rearing in Greece in The Child and its Family*. Ed. J. Anthony - C. Kourperek, vol 1, New York: Wiley and Sons.
- A. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ-Α. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ (1971). *School Performance Problems*. XVIIIth International Congress of Applied Psychology, Belgium.
- K. ΣΠΙΝΕΛΛΗ-Β. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ-Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ. *Milieu Development and Male Female Roles in Contemporary Greece*. Athenian Institute of Anthropos, Communication no 65.
- C. ΣΑΦΙΛΙΟΣ-ΡΟΤΣΧΙΛΔ and J. GEORGIOPULOS (1970). *A Comparative Study of Parental and Filial Role Definitions*. Journal of Marriage and the Family, August 1970.
- A. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ-C. ΣΑΦΙΛΙΟΣ-ΡΟΤΣΧΙΛΔ (1972). *Trends of Discipline in the Greek Family*. Human Relations, vol 24, no 5.
- ΦΡ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ (1975). *La dot in Approche Ethnopsychiatrique d'un cas d'obesite reactionnelle*. These de doctorat, Université de Paris VII.
- G. ΖΑΡΝΑΦΗ (1978). *Patterns of Child Socialization in Greek Urban Families*. Paper presented at the 9th International Congress I A C A P, Melbourne, Australia.
- A. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ (1978). *On Aspects of Change in Greek Urban Families*. Paper presented at the 9th International Congress I A C A P, Melbourne, Australia.
- A. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ (1978). *Some comments on Social Change in Greece in the Child and his Family*. Ed. J. Anthony - C. Chilard, vol 5, New York: Wiley.
- Γ. ΑΡΜΑΟΥ (1979). *Quelques aspects de la relation pere-enfant en Grece*. Centre d'Hygiene Mentale, Athens.
- Χ.Α. ΚΑΤΑΚΗ (1980). *Changing in Patterns of Marital Relationship in Greece*. Mediterranean Journal of Social Psychiatry, vol 1, no 1.
- ΦΡ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ-Α. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ (1980). *Psychanalyse et Culture Grece*. Paris: Belle Lettres.